

LUND UNIVERSITY

Algot Werin

från ett seminarium kring hans liv och verk

Ljung, Per Erik; Vinge, Louise

1993

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ljung, P. E., & Vinge, L. (Red.) (1993). *Algot Werin: från ett seminarium kring hans liv och verk*. (Absalon : skrifter / utgivna vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund; Vol. 3). Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ABSALON

Skrifter utgivna vid

Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund

ALGOT WERIN

Från ett seminarium kring hans liv och verk

Red. Louise Vinge & Per Erik Ljung

ABSALON

Skrifter utgivna vid

Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund

Helgonabacken 12

222 23 LUND

□ respektive medarbetare och

Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund 1993

Redaktion för skriftserien: Claes-Göran Holmberg, Per Erik Ljung,
Per Rydén, Cristine Sarrimo och Birthe Sjöberg (red).

Layout: Birthe Sjöberg

Omslag: Andrzej Szlagor

ISSN 1102-5522

ISBN 91-88396-02-9

Tryck: Reprocentralen vid Lunds universitet
LUND 1993

I serien

ABSALON

**Skrifter utgivna vid Litteraturvetenskapliga
institutionen i Lund**

har hittills utkommit:

1. *Moderna klassiker. 16 föreläsningar om texter från vår tid*, 1992.
2. Inga-Lisa Petersson, *Studier i Läsebok för folkskolan. Läseboken och den svenska industrialiseringen. Fraktur eller antikva? Om tryckstilar i pedagogisk litteratur 1842—1889*, 1992.
3. Algot Werin. *Från ett seminarium kring hans liv och verk*, 1993.

Innehåll

INLEDNING	7
CARL FEHRMAN: Algot Werin och hans krets	9
JOHAN SVEDJEDAL: Algot Werin — Almqvistforskare och förläggare	21
LOUISE VINGE: Algot Werin och Skånes litteraturhistoria	34
PER ERIK LJUNG: Hans Larsson, Algot Werin och Über allen Gipfeln...	43
BERTIL ROMBERG: ”Han är lärd, läre han oss”	60
SVEN CHRISTER SWAHN: Algot Werin, 100-årsdagen	64

Inledning

Algot Werin var född den 19 oktober 1892. Han blev en framstående litteraturforskare, och vi som nu i Lund ägnar oss åt den glada vetenskapen — så tyckte han om att kalla sitt ämne — firade minnesdagen hundra år senare genom att teckna hans personlighet och verksamhet ur olika synvinklar i en krets av hans anhöriga och vänner.

Algot Werin tillhörde en generation av lundensiska humanister som gav det skånska universitetet en särprägel i svenskt kulturliv. Hans betydelse i den kretsen var stor, och vi ville med denna seminariedag belysa hans ställning både i akademins hägn och i praktisk verksamhet. Han var en skicklig förlagsman och värdig professor, distingerad vetenskapsman och förnämlig skribent, generös lärare och god vän. Hans trygga lugn och okonstlade folklighet gjorde honom avhållen i den stad där han verkade och gav hans elever ett föredöme i personlig hållning. Tankar och kunskaper om dikt och idéliv som finns i hans verk för yngre forskare nu vidare i moderna studier som länkas till hans skrifter.

Några av anförandena från seminariet den 24 oktober 1992 har samlats i denna volym som en hyllning till Algot Werins minne och för att bevara bilden av hans insats för litteraturvetenskapen.

Louise Vinge

Per Erik Ljung

Carl Fehrman

Algot Werin och hans krets

Man har bett mig tala om "Algot Werin och hans krets" och jag tillåter mig en fri, rapsodisk framställningsform. Låt mig börja med en anekdot.

Algot Werin berättade mig en gång, att han i ett sällskap blivit föreställd för den då unge författaren Göran Tunström. Efter presentationen hade denne sagt: "Men så roligt att få träffa professor Werin. Jag har alltid trott att det var någon som hörde till 1800-talet." Algot Werin skrattade hjärtligt när han berättade historien och tillade: "Men han hade ju alldeles rätt". Och visst hörde Algot Werin från början och med många trådar hemma i 1800-talet. Han var född 1892 i förkrigsvärlden. Och visst heter en av hans essäböcker *Svenskt 1800-tal*.

När man föreslagit ämnet "Algot Werin och hans krets" har man förmodligen tänkt på den krets av intellektuella och författare som han tillhörde under studieåren i Lund, och som jag skulle vilja kalla "den första kretsen". Algot Werin var ingen ensamseglare. Han kom under livets lopp att röra sig i många kretsar; han kom att samla nya kretsar kring sig; att stifta samfund som ännu består. Tegnérssamfundet från 1946 skulle knappast ha kommit till stånd utan hans insatser på olika plan. Också för Vilhelm Ekelund-samfundet spelade han en viktig roll, både för dess utgivning och dess ekonomi; om detta kan man läsa bl. a. i hans brevväxling med Hjalmar Gullberg.

Tegnérssamfundet tillkom under Algot Werins år som förlagschef på Gleerups förlag. Under de åren kom han givetvis i förbindelse med många författare av facklitteratur och skönlitteratur. Främst tänker jag på en ny krets författare, studenter som på 40-talet och senare utgav studentpublikationen *Vox*. Till den unga Lundaskolan hörde bland andra Elsa Grave, Majken Johansson, Anna Rydstedt, Göran Printz-Påhlson, Bertil Ström, Evald Palm-lund och Bengt Holmström.

Återvänd till universitetet som professor i den nyinrättade andra professuren i litteraturhistoria med poetik 1948 skapade han en sammanhållen

grupp elever på licentiatstadiet kring sig. Till hans elevkrets kan jag inte räkna mig — under mina studentår var Algot Werin ännu förlagsman och förläggare av bl. a. doktorsavhandlingar och blev i den egenskapen bjuden på min doktorsmiddag — men några av hans elever är med idag och kan vittna. Bland dem som kan räkna sig som hans elever fanns en rikt varierad potential: Daniel Hjorth, som själv blev förlagsman och som tecknat Algot Werins insatser efter hans bortgång i en innehållsrik streckare i *Svenska Dagbladet*. Där fanns Nils Gösta Valdén, doktor på Vilhelm Ekelund, Sven Christer Swahn, doktor på Frese, och Sigbrit, doktor på ett lärt ämne om 1700-talets syn på föregående sekel. Och där fanns Bernt Olsson, docent på Guds verk och vila, numera den siste professor i Lund, som likt Algot Werin kunnat berömma sig av att både ha vallat kor på grönbete och ha skrivit litteraturhistoria på hög nivå.

Algot Werins hem på Gerdagatan blev en mittpunkt vid postseminarier och vid många festliga sammankomster. Dit återvände ofta också hans vänner ur den första kretsen och ur andra kretsar. Där kunde man träffa Ernst Norlind, Anders Österling, Gabriel Jönsson, Alf Ahlberg, Ingvar Andersson, Hjalmar Gullberg och fler därtill. I hemmet i Örkelljunga samlade han äldre och yngre vänner på festliga julidagar; dit kom från Båstad John Landquist och från Danmark professorn i tysk litteratur, Rilke- och Goethekännaren Steffen Steffensen, liksom den mer bisarre danske professorn i dramavetenskap vid universitetet i Wien, Vagn Børge och där bodde tidvis hans engelske vän Harold Borland, som skrev ett arbete om Nietzsche i Norden.

Kort sagt: Algot Werin hade talang för att odla vänskap. Han kunde ännu under sena år finna nya vänner. En av de allra närmaste blev Hans Ruin, som utan Algot Werins uppmuntran och omsorg aldrig skulle kommit att stanna kvar i Lund efter åren som gäststipendiat. Hans Ruin var en man, som för många av oss vidgade de litterära perspektiven. Han förnyade, tror jag, också Algot Werins värdering av finlandssvensk modernism, av Diktonius, Björling och de andra. Däremot är det väl mera ovisst om valet av Hans Ruin som styrelseledamot i den fabrik i Örkelljunga som Ada Werin ärvt av sina föräldrar, förbättrade läget för svensk konfektionsindustri. Man kan läsa mer härom och om Algot Werins möte med en annan miljö än den

lundensiska i Nils Arvid Bringéus nyligen utgivna bok *Hjelmsjö*, en berättelse om ett familjeföretag och en familjemiljö.

Men det började i Västra Sallerup och i Ringsjöbygden, som Algot Werin berättat om i ett privattryck, kallat "Den gamla tiden". Det är en skildring av en för alltid försvunnen agrar barndomsvärld, ett för alltid avslutat kapitel i trakter som också var Vilhelm Ekelunds — "då voro bokarna ljusa". När familjen flyttade till Lund blev Algot för alltid lundensare.

Han blev till sitt väsen vad en engelsk lektor kallade typiskt "urban". Men sitt ursprung i skånsk bygd förnekade han aldrig. Jag har en gång varit med honom i Västra Sallerups kyrka, där han med stolthet visade på de kalkmålningar som i århundraden hade dolts under kalkputsen — en graciös madonna. "Det kan inte ha varit någon konstnär här hemifrån på medeltiden", sa han, "det måste ha varit en fransk eller flandrisk målare".

En gång har jag också varit med honom i Assisi. Franciskus var ju den av de medeltida helgonen som romantikens diktare hade särskilt kär; och Algot Werin hade träffat inte bara Ernst Norlind, författaren till *Franciskusår*, utan också en gång i Vadstena 1945 Johannes Jørgensen. Jag minns en kväll, då eldflugorna dansade och vi satt ute i en boscage nära klosterkyrkan i Assisi och Algot sa: "Den här kvällen skall vi minnas när vi kommer hem till Lund". På samma resa for vi till Bologna, en av de äldsta europeiska universitetsstäderna, som i sin arkitektur har något vördnadsbjudande. Här var det hans hustru Ada som sa: "Här skulle jag kunna trivas".

Visst var Algot en stadens man, och visst var hans liv nära knutet till Lund, till Helgonabacken och gatorna med namnen ur Tegnér's dikter: Finngatan, Gerdagatan, Sölvegatan, och till sist till kvarteret Absalon.

Till vad jag kallat den "första kretsen" hörde den några år yngre Göran Lindblad (f. 1894), bekant med Algot Werin alltifrån åren på Katedralskolan i Lund. I *Svenskt litteraturllexikon* skriver Algot Werin om Lindblad, att han hörde till en krets av litteraturhistoriker och poeter, bland dem Frans G Bengtsson, Knut Hagberg, Olle Holmberg och Gabriel Jönsson. Göran Lindblad var tidigast ute, skrev 1913 en Verdandiskrift om Heidenstam och 1924 den första doktorsavhandlingen om Strindberg. Han var litterär kritiker i Svenska Dagbladet 1917-22 och från 1924 litterär rådgivare vid Norstedts. Han gick alltså som Algot Werin själv från litteraturhistorien till förlagsvärlden.

Det första bevarade brevet från Göran Lindblad är från 1916. ”Med anledning av en översättning synlig av Din penna i SvD” ber Göran Lindblad om en kortare artikel om Hugo von Hofmannsthal för Lunds Dagblad, då ”han, som Du vet, talar på studentafton.” Österling skulle skrivit ”men kommer att hålla högtidstalet efteråt”.

Mycket riktigt: Algot Werin hade översatt ett stycke av *Der Tor und der Tod* i Svenska Dagbladet och skrev — som framgår av Rolf Arvidssons förträffliga bibliografi — artikeln om Hofmannsthal i lundatidningen, som introduktion till studentaftonen. Liksom Thomas Mann var Hofmannsthal en av Algot Werins tidiga konnäsanser, tillhörde Stefan Georges krets och därmed också den tyska diktargrupp som var uppburen i både Österlings och Vilhelm Ekelunds Lund.

Nu några citat ur brev och kort till Göran Lindblad, som alltså tidigt flyttade till Stockholm. Följande är daterat Stora Tomegatan 16 B, då Algot Werins bostad, och undertecknat av fyra ur kretsen. Först:

Vem är som ej vår broder minns?
Knuts prat. Algots guldrenault
samt Olles glam flöt här ej snålt.
Mer har jag nedsvält än jag tålt.”

François.

”Göran, Du jag känner mig allt isolerad bland de ateistiska asketerna. Vi träffas på Royal nästa månad.” Din Knut.

”Tack för pengarna. Glöm ej ditt löfte att ge mig några tips om du hör eller anar något om Svenska Akademiens nobelpris. Blir det Sigrid Undset?” Olle.

Och sist, med Algots prydliga stil: ”De första arken jag fått av Tegnér voro fortfarande okorrigerade. Om jag finge tillbaka mitt sista korr. därav kunde jag införa rättelserna i mitt slutliga korrektur.” Din Algot. — Det är tydligen då Algot Werin fått uppdraget att slutföra Wrangel-Bööks Tegnérupplaga. Det var genom detta editationsarbete som Algot Werin fördes in på Tegnerforskningen. I hans bibliografi har namnet Tegnér 35 noteringar, flera än något annat författarnamn.

Ett annat brev från augusti 1925: Algot Werin hälsar från Olle Holmberg i Ljunghusen. ”Även från Hjalmar Gullberg skall jag hälsa. Var hos honom

i Falsterbo, där han bebor en gammal gård och hörde honom läsa *Fåglarna* (som skall uppföras på Dramaten)”.

Och så 1927 från Algot Werin: ”Var är Fredrik (alltså Böök). Somliga säger Monte Carlo, men det tycker jag låter oroväckande. Skulle han ha övergått från patience till hasard?”

Till slut det sista brevet från september 1929 om Tristan Lindströms magsår och om Olle Holmbergs *Inbillningens värld*. För den boken är Algot Werin orolig med tanke på kommande professorskonkurrens, och han reserverar sig själv mot psykoanalytiska och etnografiska resonemang men säger: ”man skall skriva om det som intresserar en” (en god författarregel). Men, som sagt: ”vad skall uppsaliensarna säga? Nordström (Johan) är intelligent men ensidig, Svanberg däremot en pekoralist”. Och så denna idag lika tänkvärda aforism: ”Det litteraturhistoriska pekoralet är ju en särskild genre nuförtiden: den borde göras till föremål för en studie”.

Både Göran Lindblad och Algot Werin hade ju haft Fredrik Böök som lärare men Johan Mortensen som krävande tentator. År 1920 skriver Algot Werin till Böök den 10 juli: ”Jag läste i dagens tidning att Du nu också officiellt blivit min lärofader och känner ett behov att gratulera Dig, om mest av oegennyttiga skäl eller egennyttiga är svårt att avgöra”.

I sina minnesord över Fredrik Böök berättar Algot Werin, att han liksom den unge Olle Holmberg redan 1912 kom att lyssna till de föreläsningar som Böök den hösten, återvänd från Paris, höll över litteraturhistorisk analys. ”Man kan nog påstå”, skriver Algot ”att den som det året började sina litteraturhistoriska studier var i en lycklig situation”. Bööks föreläsningar och hans bok *Svenska studier i litteraturvetenskap* betecknar ju ett genombrott för ett psykologiskt och estetiskt betraktelsesätt gentemot den ensidiga historism, som präglade Schücks Uppsalaskola. Samtidigt som Algot Werin gick på Bööks föreläsningar, gick han på Albert Nilssons seminarier och fick där som seminarieuppgift att framställa Hegels uppfattning av antikt och modernt. Det blev en introduktion i den idéhistoriska miljö, som Werin skulle följa i sina senare forskningar, bland annat i sin första stora Tegnérmonografi från 1934 med undertiteln *Från Det eviga till Mjältsjukan*.

Men det var Algots kamrat och hans genom livet närmaste vän bland litteraturhistoriker Olle Holmberg som föreslog honom ämnet för hans licen-

tiatavhandling; Almqvists *Det går an*. Han sitter och skriver på den, berättar han i ett brev, i juli 1917. Men han har andra planer för en doktorsavhandling. Till Böök skriver han 1921 att han planerar en bok och en doktorsavhandling om Fredrika Bremer. När så avhandlingen *C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen* 1923 är färdig recenserar Böök den i Svenska Dagbladet. I ett brev till Olle Holmberg skriver Werin: "Böök skrev om min avhandling igår [...] Med sitt vänliga hjärta fäster han sig hos sina vänner uteslutande vid deras förtjänster." Det framgår för övrigt att Böök satte Algot Werins Almqvistavhandling väl så högt som Olle Holmbergs.

När väl Almqvistavhandlingen är färdig planerar Werin — efter vad han berättar i brev till Böök — en studie om den nya liberalismen, om Agardh, Elgström, Vitalis, Palmaer, Geijer och Fredrika Bremer fram till Rydbergs *Den nya grottesången*. En rad punktstudier i Algot Werins senare författarskap, liksom utgåvan av Vitalis Sjöbergs *Samlade skrifter* i Vitterhetssamfundets kommenterade edition, följer också just denna linje. Långt senare hade han planer att som emeritus på Nordisk Kollegium i Köpenhamn skriva en sammanfattande bok om liberalismen, på ett sätt hans huvudämne.

I maj 1926 skriver Algot Werin och tackar Böök för dennes studie om Vilhelm Ekelund i *Resa kring svenska parnassen*, tackar för att Böök så klart sett att "han [V.E] inte ensam är skulden till att han nu står där så ensam och förvriden och främmande, utan att det också är vår bildnings fel". Sitt eget intresse för Vilhelm Ekelund hade Algot Werin markerat i skrift med en uppsats i *Ord och Bild* 1918 om Vilhelm Ekelund som essayist. Senare blev han misstrogen mot Vilhelm Ekelunds nya ordmaner i essäerna och han skrev en artikel med den mest utmanande rubrik som han någon gång formulerat: "Abrakadabra eller kryptiskt författarskap". Detta var år 1928. Den stora Ekelundmonografien, två band utgivna 1960 och 1961, ett kraftprov av en snart 70-årig författare, kan kanske i viss mån ses som en bön om tillgift, en palinodi, för att tala lärt litteraturhistoriskt språk. Att återvända till Ekelund var för Algot Werin ett livsbehov, kontakten med Ekelunds poesi och tidiga prosa var en av konstanterna i Algot Werins värld. Det första större utkastet till den nya boken står i samlingsvolymen *En bok om Vilhelm Ekelund* från 1950 under titeln "Barndomsvärld". Vad han där skriver om Ekelunds förhållande till sitt barndomslandskap har prägeln av egen återerinring. Han följer i sin tvåbandsmonografi Ekelund

fram till 1925; andra, skriver han i ett brev, får i framtiden ”gå djupare in i kryptan”.

I unga år hade Algot Werin tvekat om han själv skulle bli skönlitterär författare eller kritiker ock forskare. Han hade, som vi erfar av Arvidssons bibliografi, år 1917 vunnit pris för en novell i samma tidning — *Idun* — där Selma Lagerlöf en gång vunnit pris för *Gösta Berlings saga*. Men han övergav de litterära ambitionerna och skrev i ett brev till Olle Holmberg ”Troligen passar jag bättre som vetenskapare och avhandlingsskribent”. Han saknade hos sig själv med hans egna ord ”författartemperament”. Men han hade på vägen tillägnat sig en mjuk, smidig stilkonst med litterär touche, som präglar både hans essäer och hans större vetenskapliga arbeten. Han levde före den slutliga professionalisering av litteraturvetenskapen, som drabbat så många med de modebetonade terminologiernas tyranni.

I den grupp vänner som jag kallat ”den första kretsen” ingick inte bara litteraturstuderande och blivande litteraturhistoriker utan också blivande diktare, bland dem Gabriel Jönsson, Frans G. Bengtsson och senare Hjalmar Gullberg. (Jag tror, inom parentes, aldrig att man kan övervärdera betydelsen för litteraturhistoriker av direkta kontakter med diktarskrået.) I *Årsboken Skåne* för 1923 recenserade Algot Werin Gabriel Jönssons och Frans G. Bengtssons debutsamlingar *Flaskpost* och *Tärningskast*. På den nära symbiosen mellan författare och litteraturhistoriker i den tidens Lund har Algot Werin givit ett konkret exempel, när han skildrar hur titeln på Frans G. Bengtssons första diktbok kom till. Det fanns flera titelförslag, ett av dem var ”Kungsljus”. Men i gruppen av rådgivare var man tveksam. Då tog Algot Werin fram en papperskniv och stack in den på måfå på en sida i *Svenska Akademiens ordlista*. Där stod överst ordet ’Tärningskast’. Så fick den boken sin titel, ivrigt kommenterad och tolkad av bokens recensenter. Både Olle Holmberg och Algot Werin hade bidragit med råd och dåd, när diktsamlingen tog form; bland annat hade de ivrat för förkortningar av de ofta mycket långa dikterna. Så blev sonettformen en av de gouterade diktformer, där författaren firade triumfer.

Gabriel Jönsson hörde till de studenter som varit med redan på Fredrik Bööks seminarier på 10-talet. Examen tog han aldrig, och kallade sina studier ”ett vagabonderande i de estetiska vetenskaperna”. En uppgift skall han ha haft på ett av Bööks Strindbergseminarier — det är inte han själv

men Frans G. Bengtsson som en gång berättat historien för mig. Det gällde den novell i Strindbergs *Svenska öden och äventyr*, där det förekommer en kalv, som ramlar ner från ett tak och slår ihjäl sig. "Gabriel plirade med ögonen", berättade Frans G. Bengtsson, "och så läste han — som man gjorde på den tiden — upp sin uppsats, där han fört samman händelsen i novellen med ett bekant tillfälle i Strindbergs liv, då han skaffat sig en aktie, som föll, också den". Det blev en tolkning i den dåvarande biografiska djuppsykologins anda. "Man kan tycka det är skrattretande", sa Frans G. Bengtsson, "men på något kusligt sätt är det kanske ändå sant". Jag berättar historien för dem som i dag är intresserade av textens polysemi.

Jag upprepar: det fanns i den generation av litteraturhistoriestuderande som Algot Werin tillhörde ett nära och dagligt samspråk med de unga författarna. År 1927 kan Algot Werin skriva till Fredrik Böök från Ljunghusen, där flera i kretsen var samlade: "Hjalmar Gullberg var där en tid och livade upp enformigheten. I verkligheten är Gullberg ynglingen med det sanna poetutseendet på Shelleys tid". Redan året innan hade Algot Werin anmält Gullbergs debutsamling *I en främmande stad* i Sydsvenska Dagbladet. År 1937 skriver han till Gullberg: "Ivar [Harrie] talade om din nya diktsamling och gjorde mig mycket spänd på den. Du har väl inte något korrektur över till mig". Det är en konkret erinran om en tid, då de unga författarna regelbundet lät både manuskript och korrektur passera sina vänner litteraturhistorikernas ögon och granskande pennor. Algot Werin fortsätter: "Nu anammar jag tillfället att erinra dig om *Skånsk kalender*. Jag hoppas du inte överger mig här". Detta är alltså från förläggartiden då Algot Werin bl.a. redigerar *Skånsk kalender*. 1940 skriver Gullberg, då nyinvald i Svenska Akademin inför uppgiften att minnestala över Selma Lagerlöf: "Tips och tankar om Selma Lagerlöf mottas tacksamt." Tre år senare föreslår Algot Werin Gullberg att skriva en minnesteckning för Svenska Akademin om Ola Hansson. Algot Werin hade redan tidigare recenserat ett par volymer av Gullbergs Ola Hanssonutgivning och tackar i ett brev också för det dikturval av Ola Hansson som Gullberg utgav.

Det för oss i närheten av Algots planer på en skånsk litteraturhistoria, som vi får veta mer om i Louise Vinges bidrag. Om en tredje Skåneförfattare, nämligen Ernst Ahlgren, skriver Algot Werin till Olle Holmberg efter det att han fullbordat sin Almqvistavhandling: "Hur tror du att E. Ahlgren

vore att umgås med? Ovanpå en sådan idéernas och känslans vingelpetter som Almqvist i alla fall var (detta står inte i min avhandling så du behöver inte opponera dig)". Det är skrivet den vår, då Olle Holmberg blivit utsedd till opponent på Algot Werins avhandling, och Algot Werin kommenterar i ett brev: "Livet hittar på underliga val för oss".

Olle Holmberg, fakultetsopponenten, var alltså redan docent. Algot Werin blev också docent men fick vänta i årtal på docentstipendium. Det andra stipendiet i ämnet innehade Hilma Borelius — vi har alltid varit generösa mot kvinnliga litteraturhistoriker i Lund, långt mer än i Uppsala. Algot Werin gick in som bibliotekarie på UB med sex eller sju timmars daglig tjänstgöring ett tiotal år. Vi som känner igen hans handstil finner den fortfarande ibland på de handskrivna katalogkorten när vi slår i den gamla katalogen. På UB fick Algot Werin syssla både med Ernst Ahlgrenarkivet och Ola Hanssonarkivet, liksom i egenskap av utgivare, med Tegnérarkivet.

Så återvände han till oss efter kallelse, när dubbelprofessuren blev verklighet 1948 — och fick en ny krets att verka i och umgås med. Och här är platsen för två anekdoter, två tentamenshistorier. Den första har berättats av Hasse Alfredsson, den andra av Piraten.

I en intervju med Hasse Alfredson av Bo Strömstedt heter det: "Algot Werin som var hans litteraturprofessor i Lund beskriver han med stor kärleksfullhet. 'Men han talade så långsamt' — och nu härmar Hasse honom i en lång monolog — 'så långsamt att man kunde klara sig på tentamen genom att ställa en motfråga. Då svarade professorn så länge att tentamenstiden gick ut'".

Den andra historien är Piratens. Han kom upp till mig häruppe på Absalon, en dag efter det att UB hade haft en Piratenutställning som man hade bett mig inleda. Han kom med en bok, tror jag, satte sig i soffan och sa: "Har Du hört historien om Algot Werins tentamen om Viktor Rydberg, hur den slutade?" "Nej", sa jag. "Jo Algot frågade: 'Kan kandidaten säga mig när Viktor Rydberg dog?' Och tentanden svarade korrekt: '1895'. 'Ja', sa Algot — 'Tiden går'. Bara de som har känt Algot Werin kan till fullo förstå att i detta rymdes ett stycke av hans egen tidsfilosofi.

Medlemmarna av "den första kretsen" skingrades efter hand. Algot Werin överlevde dem nästan alla.

Först gick Göran Lindblad bort, redan 1929. ”Det är ytterst få jag kommer att sakna så mycket” bekände han i ett brev till Fredrik Böök, som också hörde till Lindblads nära vänner.

Knut Hagberg drog norrut, som journalist och populärvetenskaplig författare efter en misslyckad avhandling om Carlyle. Werin var själv fakultetsopponent på avhandlingen 1925 och skrev då till Göran Lindblad: ”Hans disputation var tyvärr en stor desillusion”, han kallar seansen ”något av det pinsammaste jag varit med om”, och fortsätter: ”Olle och jag häpnade över hans metod eller snarare brist på metod”. Det kan tilläggas att det i fakulteten fanns flera som röstade på underbetyg. Men avhandlingen godkändes.

Med Hjalmar Gullberg och Tristan Lindström bestod en obruten vänskap, så länge deras liv varade. På olika sätt verkade Algot Werin, liksom Olle Holmberg, för att Tristan Lindström skulle kunna fortsätta någon form av författarverksamhet även under de sena sjukdomsåren. Så utgavs på Gleerups förlag, genom Werins försorg, Tristans översättningar av Charles Lambs essäer, dock först posthumt.

När Fredrik Böök efter sina stockholmsår vid början av 1930-talet flyttade tillbaka till Lund, blev en gemensam morgonpromenad till något av en ritual. Men, berättar Werin i ett brev till John Landqvist, ”Våra vägar skildes hösten 1940. Sedan träffades vi bara vid några få tillfällen”. Det var den 4 oktober 1940 som Böök höll sitt vanskliga Tegnértal på Akademiska Föreningen. Intressegemenskapen mellan Böök och Werin bestod dock med Tegnér som ständig förbindelsepunkt. När Algot Werin vid mitten av 1970-talet gav ut sin definitiva Tegnérbok, motiverade han den i ett brev med orden, att han inte ville ge Böök med sin levnadsteckning skriven till skaldens hundraårsdag 1946 sista ordet om den lundensiske diktaren.

När man, som här, talar om Algot Werin och den krets eller de kretsar han hörde till, bör man till sist erinra om den *inre krets* av diktare som han ständigt återvände till. En av dem var Goethe, som han ägnade många enskilda studier och en sen, personligt hållen Goethebok 1967, *Goethe, lyrikern*. Han stod i nära både vetenskaplig och personlig kontakt med tidens Goetheforskare, hade en gång avsett att söka upp Friedrich Gundolf i Heidelberg, lyssnade till Emil Staigers Goetheföreläsningar i Lund och sökte upp honom i Zürich. Algot Werin uppskattade i Staigers Goetheböcker inte

minst hans återvändande till "alte ehrliche Literaturgeschichte" — ord som Algot Werin gärna citerade som en programförklaring också för egen del.

I företalet till sin bok *Goethe, lyrikern* anför Algot Werin en passus ur Eckermanns *Gespräche mit Goethe*. Det heter där om Goethe: "Han sysselsatte sig mycket med Rafael, därför att han ständigt ville ha kontakt med det bästa och ständigt öva sig i att följa en stor människas tankar — 'die Gedanken eines hohen Menschen nachzudenken'." I sådana ord kan man finna formulerade den djupaste grunden för Algot Werins litteraturintresse — för litteraturen som ständig livskälla och litteraturhistorien som den centrala humanistiska vetenskapen.

I en essä i boken *Vandringar kring en sjö*, berättar Algot Werin om sitt livs allra tidigaste möten med litteraturen. Genom en bokauktion i Ringsjöbygdens storskola blev han ägare till en bok av Tolstoj, som i översättning hette *Herre och dräng*. "Kommen längre i det litterära" — fortsätter han — "har jag nog kunnat finna det intressantare att vandra de svindlande vägarna med Dostojevski eller följa det subtila tankespelet hos Thomas Mann. Men jag finner det oföränderligt välgörande att känna den friska, starka fläkten från epikern Tolstoj. Särskilt" — tillägger han — "då jag tycker mig ha fått för mycket av nutidens krångliga romanexperiment och deras bottenlösa självanalyser och malande inre monologer."

Det säger något väsentligt om Algot Werins smak och hans hemkänsla i 1800-talets litterära traditioner. Han hade sin förankring i de ljusa dragen i det sena 1700-talets och det tidiga 1800-talets humana och humanistiska världsbild, sådan den speglats i dikten.

De allra sista raderna i hans författarskap, slutraderna i andra delen av Tegnérboken, utgiven posthumt, vittnar om hans tro på dikten som en medicina mentis, ett flöde av ljus, en epifani mot de mörka horisonter som fanns också i hans eget liv, liksom i de diktares liv som han följt.

Han ger slutorden i sin bok åt Vilhelm Ekelund och citerar en innebördsrik sentens i *Antikt ideal*, där det heter: "Det står en ljusglans över Tegnér's bästa stunder och över hans bästa strävan som väl med rätt kan föra tanken till Goethe". Så har Algot Werin i en sats lyckats förbinda namnen på de tre diktare, som han ständigt ville ha kontakt med, följa i deras liv och verk "um ihre Gedanken nachzudenken".

1134

Studeranden *Myr Gustaf Herin, 22*

Född den *19/10 1892*

Studentexamen den *1/7 1912*

Inskriften i Filosofiska Fakulteten den *13 September 1912*

Betyg i latin *Besönlig*

Fyllnadspröfning för studentexamen den *19* i:

i historia *(Med betyg godkänd)*

Kurs i psykologi samt pedagogikens teori och historia. t. 19

Tentamen aflygd för	den		Examensansökan godkänd för
<i>Godkänd i lat. ex.</i>	<i>16 mars 1913</i>	<i>i Tyska språket [Prof. G. H. H. H.] Med betyg godkänd</i>	<i>Kand. ex. 2. 5/5 1915</i> <i>Ambit. ex. 31/5 1916</i> <i>Fläp. ex. 30/5 1916</i>
" "	<i>9 april 1914</i>	<i>i Engelska " [Prof. Ekman] Besönlig</i>	
" "	<i>14 maj 1915</i>	<i>i Nordiska språk [Doc. Almqvist] Med betyg godkänd</i>	
" "	<i>22 sept. 1915</i>	<i>i Pedagogik [Prof. Herlin] Godkänd</i>	
" "	<i>29 maj 1916</i>	<i>i Litteraturhistoria med poetik [Doc. Montonen] Med betyg godkänd</i>	
" "	<i>28 okt. 1916</i>	<i>i All. historia m. poetik [Doc. Montonen] Besönlig</i>	

Från Filosofiska fakultetens i Lund arkiv: A III h:6

Johan Svedjedal
ALGOT WERIN -
ALMQVISTFORSKARE OCH FÖR-
LÄGGARE

Även om förslaget att behandla Werin både som Almqvist-forskare och som förlagsman var mitt eget, ska jag inte låtsas att det finns så många nära samband mellan de bägge verksamheterna. Att jag behandlar dem tillsammans beror helt enkelt på att jag har råkat syssla med Werins arbete på båda områdena, inte på att hans insikter i Almqvists tänkande skulle ha präglat hans arbete som förläggare. Och med tanke på hur Almqvist skötte sin ekonomi får nog Gleerups vara tacksamma över det.

*

Till Werins stora insatser som litteraturhistoriker hörde hans arbete med Almqvist. Det var, kan man säga, både av monument och nedkastade anteckningar.¹ Förutom sin doktorsavhandling, *C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen* (1923, 395 s.), redigerade han åtta volymer av Almqvists *Samlade skrifter* och skrev ett tiotal artiklar i tidningar och tidskrifter. Hans första publicerade artikel om Almqvist var en recension av en antologi, *Törnrosblad*, redigerad av Thea Kellgren (*GHT* 31 okt. 1919). Sedan följde en recension av en årgång av *Sammlaren*, ägnad åt Almqvist (*SvD* 8 juli 1920), en innehållsrik uppsats om ett rättsfall som journalisten Almqvist intresserade sig för under 1840-talet, "Almqvist och Attarpska giftmålet" (*Bonniers Månadshäften* 14[1920]:4, s. 4-12) och en essä om förhållandet mellan Almqvist och Fredrika Bremer, "Beata Vardagslag och Richard Furumo" (*Edda* 25[1926], s. 143-157). Den essän handlar om hur Bremer och Almqvist inspirerade och försökte överträffa varandra; nu kan man kalla den en studie i intertextualitet och i "anxiety of influence". Liksom i avhandlingen och i *Samlade skrifter* var det här trettio- och fyrtiotalens Almqvist som Werin ägnade sig åt. Tonvikten låg också på de decenniernas Almqvist i den artikel som Werin skrev för *Svensk uppslags-*

bok (1, 1929), återgiven också i senare upplagor (1, 2 omarb. uppl, 1947). Förmodligen är det hans mest spridda uppsats om Almqvist, om än kanske inte den mest lästa. Den stod nämligen i det första bandet, *A-Apollon*, som vid slutet av trettioalet delades ut gratis när förlaget ville värva subskribenter.

Werins tid som Almqvistforskare begränsade sig i stort sett till tjugotalet. Därefter kom bara några ströartiklar, de flesta ägnade frågan om Almqvists eventuella skuld vid landsflykten 1851. Ett par artiklar i frågan trycktes först i *SDS* i december 1929 ("Resning i målet", 9 dec. och "Historien om de 10,500 riksdalerna", 10 dec.; senare omtryckta flera gånger), och mot slutet av sitt liv återvände Werin till problemet i "Hierta, Thoman-der och den Almqvistiska katastrofen" (*SLT* 32[1969]:1, s. 44-46) och i ett radiosamtal med juristen Per-Edwin Wallén, (*SLT* 34[1971]:1, s. 21-26). Dessutom tryckte han en artikel om *Amorina* (*SvD* 1.6 1951) inför den första uppsättningen av den på Dramaten (i bearbetning av Alf Sjöberg och Claes Hoogland); som Ulla-Britta Lagerroth har påpekat var det en av de viktiga artiklarna i nylanseringen av verket.² Sin artikel för *Svensk uppslagsbok* omarbetade han från grunden för *Svenskt litteraturlexikon* (1 uppl. 1964; 2 utv. uppl. 1970). Texten visar att han följt med i vad som hänt inom Almqvistforskningen under de senaste decennierna, men samtidigt noterar man vad han *inte* gjorde - han recenserade inte någon av de stora Almqvistmonografierna som kom från tjugotalet och framåt, Henry Ols-sons böcker från 1927 och 1937, Alf Kjelléns översikt av sociala idéer och motiv (1- 2, 1937-1950), Stig Hellstens bok om *Det går an-striden* (1951), Arne Bergstrands *Songes*-avhandling (1953) eller Karin Westman Bergs avhandling om Almqvists kvinnosyn från 1962.³ Från trettioalet och fram-åt var det annat än Almqvist som fångade Werins intresse.

I sina minnesord om Werin säger Carl Fehrman att Werin tycks ha tröttnat "en smula på ämnet eller rättare sagt på Almqvist", och menar att Werin "i längden föredrog [...] stabilare mänskliga och litterära ideal".⁴ Jag tror att det påpekandet är alldeles riktigt. Werin såg inte utan rysningar på Almqvist, och menade, sedan man fått veta fler detaljer i skuldfrågan, att det "var något bottenlöst i hans karaktär". Han ansåg faktiskt också att Almqvists författarskap under fyrtioalet vittnade om "ett stadigt fortgående förfall, om uppmjukning i hjärnan, om förtorkning i själslivet!"⁵ Mycket

hos Almqvist passade inte Werins smak. Men samtidigt ska man minnas att han sysslade oerhört intensivt med Almqvist under åren omkring 1920 - då överskred Werin med råge medeldosen av Almqvist för en vuxen.

Hos Almqvist sökte Werin otåligt efter det balanserade, avrundade konstverket. "Om man skärskådar denna stora produktion", skriver han i doktorsavhandlingen, "finner man ej många fullt lödiga konstverk, men överallt mycken kvickhet och artistisk talang, många vackra poetiska, rörande eller muntra scener och ibland en förtjusande grace" (s. 12) - formuleringen upprepas i hans artikel i *Svensk uppslagsbok*. Men för Almqvists verk från fyrtiotalet har han inte mycket till övers. Som skönlitterär författare var fyrtiotalisterna Almqvist en misstänkt person för Werin. Och hans romaner från decenniet innehöll för mycket av ingenting. Att Almqvists fyrtiotalsromaner inte behandlas i avhandlingen beror helt enkelt på att Werin ansåg dem vara för dåliga. "Lika uppfriskande som det är att följa en talang på hindersamma och äventyrliga stigar uppför en höjd, lika nedstämmande - ehuru på sitt sätt lärorikt - är det att gå i hans spår på den slingrande vägen utför." (s. 6). För att slippa tänka på de här romanerna, och den tiden i Almqvists liv, gör Werin ett tankeexperiment, "ehuru det kan synas väl grymt", som han själv skriver (s. 37). Han funderar helt enkelt över vad som skulle hänt om Almqvist hade omkommit under den stormiga båtresan till kontinenten, på väg till Paris hösten 1840. "Bland samtida svenska författare framstod han 1840 som den alstringsrikaste och oberäkneligaste; man kunde av honom vänta sig vad som helst, det oerhörda. Eftervärlden skulle inte tröttnat att anställa gissningar över hans fortsatta utveckling." (s. 37) Men istället fick vi alltså, menar Werin, nya böcker som snarare minskade hans författarrykte. "Hela hans produktion under 1840-talet går, trots briljanta partier i romaner som *Gabrièle Mimanso* och *Tre fruar i Småland* jämte åtskilliga intressanta tidningsartiklar, i värde icke upp mot vad han utgav under ettdera av åren 1838 och 1839." (s. 39)

Werins avhandling skrevs i de fasta estetiska växelkursernas tid, och själva argumentationssättet väckte knappast någon uppmärksamhet. För Werin betydde den värdering som han gjorde av Almqvists författarskap, att han främst kunde koncentrera sig på bara sex år i Almqvists liv, 1835 till 1840. Mycket av fyrtiotalet kom därför att ligga i dunkel länge - inte minst eftersom Henry Olsson, som från slutet av tjugotalet tog över som

den ledande Almqvistkännaren, i stort sett delade Werins värdering. Synd bara att Werin inte fick redigera färdigt sitt pensum av Almqvists *Samlade skrifter*. I början av avhandlingen lovar han nämligen att i inledningarna till kommande volymer återkomma till "Almqvists pedagogiska teorier, hans åsikter i kyrkliga läro- och organisationsfrågor och slutligen hans journalistiska verksamhet" (s. 6). Men de delarna kom tyvärr aldrig ut.

Avhandlingen är tematiskt upplagd.⁶ Tonvikten ligger på Almqvists "omvändelse till världen" under trettioalets andra halva.⁷ Efter ett biografiskt inledningskapitel går Werin igenom teman som "Kvietism och världslighet", "Äktenskapsreformatorn och det Europeiska missnöjet", "Folklighet och realism" och "Kristlig liberalism". Ämnena är så stora att vart och ett av kapitlen skulle ha kunnat vidgas till en egen avhandling; senare har de mer eller mindre fått den utvidgningen genom olika arbeten om Almqvists poetik, om hans äktenskapsåskådning och om hans samhällskritik. Men det dröjde flera decennier innan området var intäckt. Werins stora grepp över ämnet var nästan bedövande.

Werin väver samman biografiska, idéhistoriska och estetiska aspekter; han betonar hela tiden att det är frågan om ett växelspel. Avhandlingen var banbrytande, inte minst för att Werin kunde nyansera bilden av Almqvists utveckling genom den överlägsna kunskap om kronologin i Almqvists tänkande och diktning som han skaffat sig som utgivare. Han opponerar sig också — med all rätt — mot Albert Lysanders påstående från 1878 att "Almqvists inre lif, ända ifrån ungdomsåren, saknar egentlig utveckling".⁸ I sina tematiska block kan Werin tvärtom visa vilken utveckling Almqvist genomgick — från svärmare till reformator, från passivitet till aktivism, osv. Werins mångsidiga genomgång av de här problemen har gjort hans avhandling till ett fortfarande mycket användbart huvudarbete. Generationer av Almqvistforskare har sett sina exemplar av hans avhandling falla sönder i drivor av annoterade lösblad.

Victor Svanberg slog en gång fast att litteraturvetenskap värd namnet bara har två val: att förklara dikt ur dikt eller dikt ur liv.⁹ De flesta blandar bägge sorternas resonemng, så också Werin, men i sista hand återvände han nog helst till livet som förklaring. Ingen behärskade som Werin omkring år 1920 det biografiska materialet kring den sene Almqvist. Ofta var hans biografiskt hållna analyser skickligt genomförda — som Louise Vinge har un-

derstrukit är exempelvis hans analys av *Skaldens natt* ovanligt känsligt gjord.¹⁰ Werin knöt påfallande starkt *Det går an* till Almqvists eget äktenskap. Det är förvånansvärt lätt att plocka citat som binder *Det går an* och Almqvists kritik mot äktenskapet till hans egen vantrivsel i familjelivet. ”Denna instängda, malande sorg gjorde honom efter hand till en monoman, som i alla världens missförhållanden såg följer av den allmänna äktenskapsolyckan.” (s. 124); ”Med geniets gränslösa inbillningsförmåga och ensidighet förstörde Almqvist sålunda sin olycka och gjorde den till världens.” (s. 125); ”Kärnan i *Det går an* är den personliga bikten.” (s. 148).¹¹

Men sådana citat ger bara en sida av Werin som Almqvistforskare. Någon ensidig biografisk-psykologisk forskning ägnade sig inte Werin åt: han ville hela tiden sätta in Almqvist i de stora tidssammanhangen. Estetik, politik och religion spelade lika stor roll i hans analys av *Det går an*.

*

När Fredrik Böök recenserade Algot Werins doktorsavhandling, började han med att stryka under vilken nytta en forskare har av att arbeta med redigering. Som litteraturanalytiker kan man, säger Böök, lockas att fastna på vad man uppfattar som huvudpunkterna och skjuta annat i bakgrunden. ”Som utgivare däremot blir man tvungen att ägna sin uppmärksamhet åt andra delar av terrängen, att iakttaga även småsaker och att lösa problem som icke vid första ögonkastet har den vikt att de tränga sig på en.”¹² Den nyttan hade Werin också verkligen haft av sitt arbete med *Samlade skrifter*.

Utgivningen av *Samlade skrifter* sköttes av tre personer, Olle Holmberg, Josua Mjöberg och Algot Werin, medan Fredrik Böök, som stod med som huvudutgivare, lånade sitt säljande namn till hela företaget. De bägge Almqvistforskarna Holmberg och Werin hade delat upp författarskapet mellan sig, både i sina avhandlingar och i utgivningen. Olle Holmbergs *C.J.L. Almqvist. Från Amorina till Colombine* (1922), som, vilket Bertil Romberg har påpekat, kan räknas som den första moderna Almqvistavhandlingen, täckte tiden från början av 1820- talet till mitten av trettioalet, medan Werins bok alltså främst handlar om åren 1835-40.¹³

Ungefär samma uppdelning gällde i utgivningen, där Holmberg och Werin gjorde vardera åtta av de totalt utgivna 21 volymerna. Olle Holmberg tog hand om de volymer som innehöll de sju första banden av duodesupplagan av Törnrosens bok, utgivna 1833 till 1835 (SS 5-7), om de bägge

band av imperialoktavupplagan som främst innehöll äldre material (SS 13-15) och om Almqvists filosofiska och estetiska avhandlingar (SS 4). Dessutom föll på hans lott en volym med Almqvists *Syster och bror* (1847) och ett par av hans noveller från fyrtiotalet (SS 29).

Algot Werin utgav de sista volymerna av duodesupplagan, volymerna 7 till 13 (SS 8-9) och det tredje bandet av imperialoktavupplagan (SS 16). Dessutom redigerade han en volym med efterlämnade berättelser och utkast (SS 17), Almqvists folkskrifter från 1839 och 1840 (SS 12), och tre av hans fyrtingsromaner, *Amalia Hillner*, *Gabrièle Mimanso* och *Tre fruar i Småland* (SS 23-25). De åtta volymerna utgavs 1921-1932, fem av dem under åren 1921-23.

Josua Mjöberg utgav tre volymer med Almqvists ungdomsskrifter (SS 1-3), bl.a. med *Amorina* i den första versionen; den omarbetade *Amorina* från 1839 (SS 10) och *Smaragdbruden* från 1845 (SS 28).

Werins och Holmbergs volymer är de bäst redigerade. Även om man kan invända mot vissa allmänna principer bakom ederingen — exempelvis en del moderniseringar — så är det inte frågan om annat än att de bägge har följt principerna väl.¹⁴ Werin är konsekvent och pålitlig i sin textedering. Men för att påminna om att han inte var omänskligt noggrann och korrekt, bör jag kanske säga att åtminstone ett stort tryckfel slank igenom hans korrekturläsning — på titelsidan i en volym har underrubriken ”ny fortsättning” till Törnrosens bok blivit ”ny översättning” (SS 8, s. 1)!

Om man börjar räkna sidor, ser man vilken stor arbetsinsats Werin gjorde redan genom sin utgivning av Almqvists skrifter. I de åtta volymer han gav ut skrev han sammanlagt 260 sidor inledningar och 193 sidor kommentarer.¹⁵ Olle Holmbergs inledningar ger bredvid Werins ett intryck av journalistisk otålighet. I de åtta volymer som Holmberg redigerade var inledningarna bara sammanlagt 129 sidor, alltså hälften mot Werins 260 sidor.¹⁶

Werins längsta inledning fanns i den mest svåredade volymen, Almqvists efterlämnade berättelser och utkast (SS 17). På de 68 sidor som inledningen omfattar plöjer Werin igenom tre decenniers författarskap, åren 1820 till 1850. Även om han i mycket kan bygga på tidigare dateringar av manuskripten är det en aktningsvärd insats — särskilt som Werin kan visa på oväntade förbindelser mellan olika manuskript och utkast. Om volymen

är en fyndgruva för varje Almqvistforskare så är inledningen ett sannskyldigt dagbrott.

Nästan som en självständig uppsats kan man se den 32 sidor långa inledningen till volymen med folkskrifterna (SS 12). Betydligt klarare än i avhandlingen följer Werin här hela projektets uppgång och fall. Han påminner om Almqvists särskilda förutsättningar som folkskriftsförfattare: hans kärlek till folket och till lantlivet, hans lätthet att få kontakt med folk ur allmogen (som det hette på den tiden) och hans försök att skriva för folket, alltifrån ungdomsårens planer att skriva något som kan bli ”ett helt folks egendomsläsning” till hans mer luttrade insikt i *Svenska fattigdomens betydelse* (1838) att det är svårt att nå fram till folket med annat än psalmbok, katekes och bibel. Först därefter beskriver Werin själva folkskriftsserien — tillkomst, innehåll och mottagande. I avhandlingen finns visserligen många av upplysningarna med, men utströdda på olika håll.

När man gått igenom Werins inledningar och kommentarer i *Samlade skrifter*, förstår man också varför han valt den delvis svåröverskådliga tematiska dispositionen i avhandlingen. Werin måste ha stått inför problemet att undvika att dubblera inledningarna från *Samlade skrifter* i avhandlingstexten. År 1923 hade han ju redan ederat fem volymer i utgåvan, och den verkmonografiska uppläggningsen därifrån kunde han knappast använda i avhandlingen. Som Almqvistforskare var han vid tjugotalets början sin egen värste konkurrent. Istället valde han i avhandlingen en tematisk uppläggning med kronologiska inslag, där han strövade runt mellan de olika verken och såg dem ur olika synvinklar. Kanske passade den strikt kronologiska uppläggningsen honom bättre — i sina böcker om Tegnér och Ekelund valde han ju en kronologisk uppläggning med tematiska inslag.

*

Vilken bild hade då Werin av Almqvist? För en Almqvistforskare som Henry Olsson liknar Almqvists författarskap ett landskap av höga toppar och djupa dalar. Men för Werin verkar det mer ha varit frågan om *ett* berg, med en väg upp och en väg utför. I sin artikel i *Svensk uppslagsbok* slår han fast att: ”Åren 1838-39 bilda kulmen i A:s författarskap” (1, 1929, s. 732). Och i hans första publicerade artikel om Almqvist, 1919, syns ovanligt tydligt hur skeptiskt Werin såg på den romantiske Almqvist:

Han hade förrirat sig så långt in i en förtrollad lustgård, där föremålen skiftade i purpur och himmelsblått, luften var full av kväljande vällukter och allt var villsam, förkonstlat och överlastat, att det nästan förefaller som ett rent under att han kunde komma ut igen. Men det lyckades, och han fann sig i en svensk hage: där stodo björkar, alar och hassel kring en grön äng med sippor, konvaljer och gullvivor och lärksången ledsagades av porlet från en stillsam bäck.¹⁷

Man lägger märke till vilken växtlighet Werin väljer bort — i hagen finns inga törnrosor och bara en av Tintomaras sex: alm, hägg och hassel, lönn sälg och lind (SS 6, s. 220 ff). Också när Werin talar blomsterspråk i den unge Bööks stil, är Almqvist en realist.

Värderingen av realisten Almqvist som den bäste Almqvist höll Werin kvar. I sin artikel om *Amorina* 1951 såg han som det sämsta i verket ”det gudligt söta och serafiska, som hos Almqvist är särskilt svårt att sentera därför att det ligger så nära det infernaliska” (SvD 1 juni 1951). Vad han gillade i *Amorina* var kvickheten, satiren och realismen.

Werin tycktes vara motvilligt övertygad om att Almqvist var skyldig — åtminstone mer eller mindre skyldig. När han skrev om frågan brukade han påminna om att Almqvist faktiskt flydde ur landet i stället för att stanna kvar och försvara sig mot anklagelserna. Men Werin sökte samtidigt efter material som skulle visa att Almqvist var ”litet bättre än sitt rykte”, som ju Almqvist skrev i det berömda brevet till Thomander den 3 juli 1851. Men något argument för frikännande fann han aldrig.

Till Werins bild av trettioåret som Almqvists bästa, hör att han gärna framhöll Almqvists rationalism. Gustaf Frödings uttryck ”törnroseri och oförnuft” (”Ett gammalt förmak”, *Stänk och flikar*) kunde hos Werin blivit ”törnroseri och förnuft”. Redan i artikeln 1919 slog han fast att Almqvists personlighet hölls samman därför att ”han var en kylig och försiktigt beräkande” person snarare ”än en lidelsefull natur”. Och i det imponerande slutkapitlet i sin avhandling, ”Kristlig liberalism” — ett kapitel som fick särskilt beröm av handledaren Fredrik Böök och opponenter Olle Holmberg i deras recensioner — utredde Werin den linje av religiöst grundad social utopism som går genom hela Almqvists författarskap.¹⁸ Man kan säga att Werin vänder på Martin Lamms resonemang, och visar på upplysningsdragen i den romantiska tidsåldern. För honom blir Almqvist, som det heter i avhandlingens slutmening, ”en förmedlare av 1700-talets förståndsmäs-

sighet med 1800- talets kristliga romantik” (s. 384). Bakom realisten och liberalen Almqvist finns rationalisten.

*

Om Werins tid som Almqvistforskare avslutades med ett giftmordsförsök, inleddes hans tid som chef för Gleerups med förskingring.¹⁹ Men han var lika oskyldig i det andra fallet som i det första.

Under mellankrigstiden hade Sverige två stora akademiska förlag med delvis olika affärsområden, Almqvist & Wiksell för Mälardalen och Gleerups för Sydsverige. Bägge tillhörde landets största förlag, bägge hade allmänutgivning och levde i hög grad på skolböcker och religiös litteratur. Men bägge var samtidigt nästintill universitetsförlag med akademiska avhandlingar i lager och i distribution. Men Gleerups hade också en del skönlitteratur — Hagbergs översättningar av Shakespeare, flera titlar i ”Skrifter utgivna av Modersmålslärares förening” och serien ”Gleerups ungdomsböcker”, bl.a. med Lucy Montgomerys serie om Anne på Grönkulla. Någon större utgivning av svensk skönlitteratur hade man inte. Under perioden 1916-40 gav man ut ett par nya romaner av svenska författare per år (ungefär hälften av Gebers eller en fjärdedel av Wahlström & Widstrands utgivning) och åren 1936-50 någon diktsamling om året.²⁰

Gleerups skred fram genom decennierna som ett välskött och konservativt fackboksförlag. Men våren 1934 exploderade en skandal som fick huvuden att rulla i firman, och förde Werin till posten som chef.

Gleerups var ett aktiebolag. Från 1913 till 1932 hade förlagets verkställande direktör varit Seth Collin. När han avgick av åldersskäl, hösten 1931, efterträddes han av Axel Öhman, trotjänare i förlaget. Samtidigt blev Collin styrelseordförande. Flera förlag i Stockholm började nu pressa på för att överta Gleerups, som man sade drevs med mindre kraft - motivet för exempelvis det stora Svenska Bokförlaget var att man ville komma åt Gleerups skolböcker. De här planerna vållade slitningar mellan styrelse och aktieägare, och den 10 april 1934 kallades till extra bolagsstämma. Före stämman smällde en sensation när den nya ledningen polisanmälde förre vd:n Seth Collin. Axel Öhman påstod att han upptäckt en del oegentligheter i bokföringen — bland annat skulle Collin ha lurat författare på honorar genom att i smyg trycka större upplagor än kontrakten givit förlaget rätt till.

Förloppet kan följas i *Lunds Dagblad* och i *Svensk bokhandelstidning*. Enligt tidningarna ska syftet med anmälan ha varit att blockera planerna på att sälja till Stockholm. men utgången blev knappast vad Öhman väntat. Följden blev nämligen att både Collin och Öhman åtalades för bedrägeri. Snart fanns 30 målsägare, och det visade sig att det i allmänhet varit Öhman, inte Collin, som beordrat tryckningen av överexemplaren. Det hade varit satt i system ända sedan 1916 och även om styrelseledamoten Josua Mjöberg hade försökt stoppa fiflet på tjugotalet, hade det fortsatt.

Rättegången fortsatte med den blandning av erkännanden och minnesluckor som brukar präglade sådana tillställningar. ”Hr Collin erkänner, under det att hr Öhman söker slingra sig och neka”, hette det typiskt i ett referat i *Svensk bokhandelstidning*. Efterhand visade det sig att pengarna hade många vägar till Öhmans fickor. Han hade fordrat pengar från författare och tryckerier och behållit dem själv, han hade tagit mellanskillnaden på för högt bokförda brandförsäkringspremier, och han hade låtit förlaget betala gas och elektricitet i sin privatbostad.

När dom i målet föll, den 27 nov. 1934, förklarades Collin strafflös — han hade nämligen varit ”otillräknelig av ålderdomssvaghet” när brotten hade förövats (räknat från 1924, då han var 70 år). Men Axel Öhman dömdes för 23 bedrägeribrott till arton månaders straffarbete.

Poängen med det här referatet är inte att gräva upp gamla gifttunnor för grävandets egen skull, utan att göra klart att detta var mellankrigstidens största förlagsskandal. Det ställde Nils Flygs förskingring inom förlaget Fram i skuggan, även om Flyg faktiskt drivit Fram i konkurs 1929. Gleerups måste räddas, och återgöras till ett respektabelt universitetsförlag.

Medan rättegången pågick avhölls en extra bolagsstämma där hela styrelsen i Gleerups avgick — det måste ha liknat en tribunal, eftersom 92 procent av aktierna var representerade. En interimsstyrelse tillsattes, ledd av Josua Mjöberg. Den utsåg Algot Werin till litterär rådgivare, och hösten 1934 valdes han till ny vd. På den posten stannade han femton år, till 1949, då han tillträdde den professur han kallats till 1948. Litteraturforskare som blir förlagschefer är inte helt ovanligt — från Uppsala kan vi erbjuda Germund Michanek på J.A. Lindblads och Niels Halkjaer på Legenda — men Werin är vad jag vet den ende som kunnat byta från förlagschef till professor.

Under Werins tid befäste Gleerups sin ställning som ett av de ledande vetenskapliga förlagen. Valet av den aktade forskaren Werin var säkert ett försök att smälta den is som hotade förlagets kontakter med universitetet efter Öhmanskandalen.

Att närmare säga något om hur Werin arbetade som förläggare går naturligtvis inte att säga utan att gå in i otryckt material från förlaget. Och Werins arkiv är stort. Enligt Rolf Arvidssons presentation i *RA-nytt* innehåller Werins personarkiv 131 volymer, varav 40 volymer brev. I personarkivet ingår också delar av Gleerups förlagsarkiv med förlagskorrespondens, styrelse- och revisionsberättelser.²¹ Först efter genomgångar av det materialet kan man avgöra i hur hög grad Werin var en skapande förläggare, en förläggare som tog initiativ till böcker, hjälpte till i bearbetningen av manuskript. Man undrar om inte Werin låg bakom att förlaget åren 1936-37 gav ut en *Skånsk kalender* (han står som utgivare i Arvidssons bibliografi), och man undrar om *Svensk litteraturtidskrift*, som började utges 1938, skulle ha kommit ut på Gleerups om inte Werin suttit där.

Vad som går att säga utifrån materialet på Carolina är att förlaget under Werins ledning ryckte upp sin reklam. Gleerups förlagskataloger hade tidigare varit ungefär lika tilltalande som en deklarationsblankett, och från åren 1930 till 1933, Öhmans tid, finns inga kataloger bevarade på Carolina. Men med Werin kom ett mer modernt reklamtänkande in i förlaget — det märks i broschyrer med presentationer av författare och i de små essäerna i nyhetsbladet *Gleerups notiser*. Werin verkar också allmänt ha ryckt upp verksamheten — efter en kort sträcka utanför rälsen fick han upp Gleerups till att åter bli ett viktigt kvalitetsförlag.

Men om Werin och Gleerups återstår alltså det mesta att säga. Och även i sin roll som förläggare, vitter smakdomare, tillhör han väl verkligen den Skånes litteraturhistoria som han själv drömde om?

Noter

1. Uppgifter om Werins publicerade arbeten om Almqvist ur Rolf Arvidsson, *Algott Werin. En bibliografi*, Lund 1972.
2. Jfr Ulla-Britta Lagerroth, "Almqvist och scenkonsten", *Perspektiv på Almqvist*. Dokument och studier samlade av Ulla-Britta Lagerroth och Bertil Romberg, Stockholm 1973, [s. 217- 298] s. 218 f.

3. Alf Kjelléns *Sociala idéer och motiv* behandlade Werin dock i ett sakkunnigutlåtande 1958 för professur i Lund (duplic., februari 1958).
4. Carl Fehrman, Minnesord över Algot Werin, *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. årsberättelse 1975/1976*, [s. 35-41] s. 37.
5. Citaten ur "Resning i målet", *SDS* 9 dec. 1929.
6. Avhandlingens betydelse för Almqvistforskningen behandlas i Bertil Romberg, "Almqvistforskning 1869-1966", *SLT* 29(1966), [s. 157-187] s. 170 ff.
7. Man kan notera att Werin är påfallande snäv mot Karl Warburg. Warburgs stora avsnitt om Almqvist i andra upplagan av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* var i mycket nydanande, liksom hans studie över *Det går an* (Ord och Bild 1908). Men i Werins avhandling nämns inte alls *Det går an*-uppsatsen, och Warburgs framställning i litteraturhistorian används bara för att lyfta brevcitat ur.
8. A. Th. Lysander, *C.J.L. Almqvist: karaktärs- och lefnadsteckning*, Stockholm 1878, s. 36.
9. Victor Svanberg, "Litteraturhistoria och samhällshistoria", *Studier tillägnade Anton Blanck den 29 december 1946*, red. Gunnar Svanfeldt, Uppsala 1946 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet, 30), [s. 364-373] s. 364.
10. Louise Vinge, "Skaldens natt' och poesins semiotik", *Samlaren* 103(1982), [s. 7-16] s. 8.
11. Werin menar också exempelvis att "Hugo Löwenstjerna är ett förkroppsligande av drag hos Almqvist själv" (s. 222).
12. Fredrik Böök, "En ny Almqvistmonografi", *SvD* 4 juni 1923, s. 9 f (citatet, s. 9).
13. Romberg 1966 (ovan, not 6), s. 169.
14. Jfr analysen av Böök-editionens kvalitet, i rapporten från Arbetsgruppen för Almqvists Samlade Verk (Per A. Sjögren, Olof Holm, Bertil Romberg, Börje Räftegård och Johan Svedjedal), *Meddelanden från Almqvistsällskapet*, nr 11, 1989, s. 16 ff. Rapporten sammanfattas i Bertil Romberg, "Presentation av Almqvistutgivningen", *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10-11 september 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991, s. 125-137.
15. Algot Werin redigerade följande delar i Almqvists *Samlade skrifter*:
 - 8: *Törnrosens bok. Band VIII-X*, 1921 ("Inledning", s. V-XLIV = 40 s.; "Anmärkningar", s. 349-364 = 26 s.)
 - 9: *Törnrosens bok. Band XI-XIII*, 1921 ("Inledning", s. V-XXVII = 23 s.; "Anmärkningar", s. 343-354 = 12 s.)
 - 12: *Folkskrifter*, inlagan tr. 1920, omsl. 1923 ("Inledning", s. V-XXXVI = 32 s.; "Anmärkningar", s. 239-250 = 12 s.)
 - 16: *Törnrosens bok. Imperialoktavupplaga. Band III*, 1922 ("Inledning", s. V-LI = 47 s.; "Anmärkningar", s. 499-573 = 75 s.)
 - 17: *Törnrosens bok. Efterlämnade berättelser och utkast*, 1922 ("Inledning", s. V-LXXII = 68 s.; "Anmärkningar", s. 431-480 = 50 s.)
 - 23: *Amalia Hillner*, 1932 ("Inledning", s. V-XXIII = 19 s.; "Anmärkningar", s. 393-399 = 7 s.)

- 24: *Gabrièle Mimanso*, 1925 ("Inledning", s. V- XIX = 15 s.; "Anmärkningar", s. 593 f = 2 s.)
- 25: *Tre fruar i Småland*, 1927 ("Inledning", s. V-XX = 16 s.; "Anmärkningar", s. 613-621 = 9 s.)
16. Holmbergs inledningar: SS 4, 22 s.; SS 5, 44 s.; SS 6, 11 s.; SS 7, 14 s.; SS 13, 23 s. (täcker även SS 14 och 15); SS 29, 15 s.
17. Algot Werin, "Ett Almquistbreviarum", *GHT* 31 okt. 1919.
18. Fredrik Böök i *SvD* 4 juni 1923 (ovan, not 12); Olle Holmberg, "Almqvist som realist och liberal", *NDA* 2 juni 1923.
19. Följande avsnitt om Gleerups och Werins väg dit, bygger på min framställning i *Bokens samhälle. Svenska Bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887-1943*, som utges våren 1993.
20. Johan Svedjedal, *Prosa mellan krigen. Förstagångsutgivningen av svensk prosafiktion i original i bokform för vuxna 1916-1940*, *Litteratur och samhälle* 1982:2, s. 25, tab. 5 (Wahlström & Widstrand 186 titlar; Gebers 99 titlar; Gleerups 48 titlar); Hans Olof Johansson, *Svensk lyrik 1931-1960. En översikt av originalutgivningen i bokform*, *Litteratur och samhälle*, nr 63, 1969, s. 3028, tab. 7 (Gleerups 17 titlar 1936-50).
21. Se Rolf Arvidssons presentation av Algot Werins arkiv, *RA-nytt* 1982:1, s. 35; jfr hans presentation av Gleerups tidigare förlagsarkiv, *RA-nytt* 1981:5, s. 23 (totalt 248 kapslar och band).

Louise Vinge
Om Algot Werin och
Skånes litteraturhistoria

Planen på en sammankomst kring Algot Werins minne utformades i den lilla krets på litteraturvetenskapliga institutionen i Lund som försöker åstadkomma en Skånes litteraturhistoria. Det är en grupp som har funnits i rätt många terminer, och vi har efter långa diskussioner nu börjat producera de första utkasterna. För min del är tanken på en skånsk litteraturhistoria gammal, och jag kan precis datera när den rann upp för mig. Det var 1975, när jag förberedde fakultetsoppositionen till Christina Sjöblads disputation och läste och funderade över det som avhandlingen berättade om Baudelaires väg till Sverige. Det handlar om Det unga Skåne, om den kortlivade vänkretsen Ola Hansson, Victoria Benedictsson och Stella Kleve, och framför allt om det som skilde dessa skåningar från de uppsvenska litteraturkoterierna på åttiotalet. Det som utmärkte dem var intresset för de nya, dekadenta strömningarna från Frankrike och Danmark och den nya sensibilitet som odlades där och för vilken Baudelaires *Fleurs du mal* var en kultbok. Det slog mig, att med detta började något speciellt, en sammansmältning av det regionala och det internationella, som sedan kan följas i den skånska lyriken med Vilhelm Ekelund som en knutpunkt och sedan in i Österlings, Gullbergs och Gabriel Jönssons och många andras dikter. Jag tänkte vidare på hur denna tradition liksom en speciell berättartradition har sina förutsättningar i universitetsmiljön i Lund, men inte bara där, utan också i det industrialiserade jordbrukslandskapet, i folkhögskolor och läroverk, i tidningar och förlag.

När man får en idé som man tror är ny och fin, vill man gärna prova den på dem man tilltror omdöme i saken. Jag hade Algot Werins Ekelund- och Tegnérvolymer för ögonen och hans uppsatser om andra skåningar i de tre första essävolymerna; *Vandring kring en sjö* från 1967 hade jag också aktualiserat. Så en dag när jag mötte honom i korridoren i det gamla humanist-

huset, så kastade jag fram idén: tror du inte att det skulle gå att skriva en skånsk litteraturhistoria, egentligen? Jag minns hur han log blivit åt min ny-mornade entusiasm och sa: ”Ja, det har jag tänkt på länge”. Det kan också bekräftas: bland Algot Werins efterlämnade papper finns tre blad med rubriken ”Den skånska litteraturen” och dispositions- eller rubrikförslag; det finns också ett par tryckta uppsatser som utför resonemangen lite närmare.

De utkasterna och uppsatserna visste jag förstås inget om då, 1975, men Algots bekräftande av det möjliga i idén har sedan varit ett stöd för mig när jag har arbetat vidare med idén om den skånska litteraturhistorien. Det har också givit mig en aspekt på Algots skrifter som jag lagt mer och mer märke till och som jag här skall försöka göra litet tydligare, alltså Algots förhållande till skånska författarskap och till Skåne.

Det är tydligt i hans verksamhet som förlagsman att han gärna stödde de specifikt skånska författarna. Kanske hade den renässans som landsmålsdiktningen fick under mellankrigstiden inte blivit vad den var utan hans omhuldande av Nils Ludvig och Daniel Rydsjö, till exempel. Och som redaktör för *Svensk litteraturtidskrift* verkade han också för att de skånska diktarna i hans egen generation skulle lyftas fram och göras mer synliga på riksplanet, ibland så påfallande att man nästan frestas kalla den Skånsk litteraturtidskrift. Men nu skall jag främst uppehålla mig vid Algots egna skrifter och det förhållande till det skånska och särskilt den skånska litteraturen som framträder i dem. Jag har fördelat mina iakttagelser under tre olika rubriker: landskapet; lynnet och språket; den litterära traditionen.

Landskapet. Algot själv kom ju från Ringsjöbygden, och hans förhållande till Vilhelm Ekelund tycks börja i Ekelunds kärleksfulla sätt att skildra deras gemensamma hembygd. Algot Werin var väl medveten om den långa traditionen bakom den skånska landskapsskildringen. Den stora uppsatsen om Victoria Benedictsson, ”Den bergtagna”, från 1929, börjar han med att citera en utförlig landskapsskildring av Ola Hansson, som i sin tur inleder en artikel av Hansson om Victoria Benedictsson; skildringen gäller det sydligaste, platta Skåne, det med vidsträckta vyer, det rika och kultiverade. Ola Hansson visste att Victoria Benedictsson aldrig trivdes i Hörby, som han beskrev som ”ett avsides och dolt fågelnäste djupt inne i tjockaste skogen. Synkretsen är icke vid, och fötterna fastna i älтан.” Här kunde Algot Werin inte nöja sig med Ola Hanssons dystra ord, utan han ställer som mot-

bild upp citat från Emil Kléens och Vilhelm Ekelunds mer behagfulla Ringsjöland, det med "lena Corydalis i ljusa bokträdsskuggor", som också var hans eget.

Det förefaller som om arbetet på femtiotalet med den stora Ekelundmonografin förnyade Algots kärlek till hemtrakten och till all den skånska natur som Ekelund hade gjort till ett poetiskt landskap. Han tog Ringsjönaturen till utgångspunkt för hela arbetet och skrev mycket vackert om den både i bokens första kapitel och i flera mindre arbeten snart därefter. Så framför allt i minnesboken *Gamla tiden. Ur ett barns memoarer* 1962, skriven, föreställer jag mig, som en rekreation efter det stora arbetet med Ekelund.

Det var vid den här tiden som jag arbetade på Gleerups förlag med första upplagan av *Svenskt litteraturllexikon*, ett av Algots skötebarn bland förlagsidéer. Jag minns att Algot till min förvåning insisterade på att skriva en artikel till lexikonet om naturskildraren Carl Fries. I efterhand ser jag sammanhanget: Fries arbetade just då på det som blev boken *Den svenska Södern* (1963), där han beskriver Skåne som ett kontinentalt landskap, som av en naturens nyck kommit att förenas med resten av Sverige. Det var bokskogarnas, de rika kärrens och de feta åkrarnas Skåne, och det var också Algots Skåne som Carl Fries beskrev; jag kan väl förstå Algots uppskattning av Fries böcker. "De visar en lycklig förening av naturvetenskaplig och humanistisk bildning och är litterärt högtstående", skrev han i uppslagsboksartikeln, och i en recensionsartikel i *Svensk litteraturtidskrift* 1964 hyllade han Fries' bok om Skåne för dess rika iakttagelser, dess kulturhistoriska perspektiv och dess fina stilkonst.

Algot såg nog gärna landskapet genom litteraturen. I *Gamla tiden* berättar han om pojkens oförmedlade naturglädje, glädjen åt både växter och djur, men det är sedan landskapets poetiska möjligheter, det besjungna landskapet, som inspirerar honom mest. I den vackra essän "Skånes fyra hörn. Natur och poesi" från 1966 skriver han först om det som inte är hörn utan mitt, nämligen Ringsjölandet; och på nytt citerar han Fries' uttryck om bokskogsdistriktet i sydväst: "den gamla adelns skåneland". "Det är skönhetsdrömmen, diktad i sten och ädel grönska, framälskad genom hundratals år," skrev Fries. Och Werin instämmer: "Ädel är just det ord som man vill använda om detta landskap".

Essän om Skånes fyra hörn visar de grundläggande elementen i det poetiska landskapet Skåne så som Algot såg det med Fries' och andras hjälp: just det ädla, det storslagna, det sköna. Österlings "Ales stenar" har sin givna plats i det, likaså Ekelunds dikter om Stenshuvud och Sandhammaren. Kullens arkadiska terräng är också Ekelunds och Österlings, och till sist kommer Ljungen och Falsterbo med Gullbergs "Jag bor vid ett rastställe".

Från 1966 är även essän "Vandring kring en sjö" med sin mycket exakta beskrivning av vägen runt Hjelmsjön och de litterära associationer till andra skogsvandrare och till tankar om uttrycket "jordens salt" och "rörelse" som vandringen väcker. Från den idylliska skogsvägen "som tycks vara överens med naturen, vara en del av den", kommer han ut på "den skarp-skurna asfaltvägen", och han slutar: "Sedan tänkte jag inte mer, var bara en av skärande ljudvågor torterad vandrare som sökte komma fram med livet i behåll". Essän visar hur tankarna ringlar kring sina teman, återvänder, förvandlas, under en sådan promenad. Här har Algot säkert velat både ge något av sig själv - och kanske visa sin släktskap med andra skånska essäister. Han tar avstånd från det moderna, känslolösa och hotande och bekänner sig till "gamla tiden".

Lynnet och språket. Kännedom om landskapet är ofrånkomlig för förståelsen av det skånska, ett öra för språket likaså. Genom dialekten närmar vi oss också lynnet, uppfattningen om det säreget skånska i sättet att vara och synen på tillvaron. I den mest utförda av de planer för en skånsk litteraturhistoria som Algot skisserade, finns antydningar om att han tänkte i sådana banor. Han skriver om den skånska litterära traditionens grundhållning: "Dess karakteristikum är realismen: Nicolovius och Wranér, Bååth och Ernst Ahlgren, Hans Larsson och Böök." Så kommer en ny rubrik: "Humorn: Nicolovius, Wranér, Ernst Ahlgren, Böök", och så, mer precist: "Den lundensiska andan: skepsis, cynism; kvickhet. Tegnér och Härberget, Falstaff fakir." De följande rubrikerna bygger på kontraster: "Överkultur och fin-de-siècle", alltså Ola Hansson, Axel Wallengren, Kleen, Vilhelm Ekelund å ena sidan, och å den andra "Bondrokoko"; här anför han Österling och Gabriel Jönsson och tillägger "jfr allmogevävnaderna etc".

I de här utkasterna finns ingen antydning om att fler landsmålsförfattare än Henrik Wranér och Eva Wigström är aktuella som representanter för det specifikt skånska lynnet. Därför tror jag att de är tidiga, kanske från ca

1930. I andra sammanhang och på andra sätt har han visat de senare föreläsarna för den linjen i det skånska stor respekt och uppskattning.

Den som stod honom närmast var Daniel Rydsjö, som hade sina rötter i samma mellanskånska bygd som han själv. Om honom skrev han vid flera tillfällen med stor värme. Från 1932 är en recension av Rydsjös *Folk o kreg*, som har överskriften "En skånsk Georgica". Det var på Gleerups förlag som Rydsjös *Samlade dikter och berättelser* kom ut 1955 och 1956, och till de tre banden hade Algot Werin skrivit en utförlig inledning. I den skriver han så här om den modernare skånska landsmålsdiktningen:

Det bästa med denna skånska diktning är att den inte verkar konstgjord eller museal, utan är helt levande. Var och en av dessa författare har sin egenart. Det som utmärker Axel Ebbe är den djärvt och fritt spelande fantasien i de poetiska arbesker han tecknar kring sina söderslättsooriginal. Nils Ludvig har sin ljusa, frodiga humor, sitt spelande artistlygne och sin drivna verskonst. Rydsjö är sänvligare och har en mörkare humor. Detta hör samman med det meditativa och filosofiska draget, som närmar honom till Hans Larsson.

Karakteristikerna är värda att beakta: bilden av det skånska lynnet nyanse-ras nu betydligt i hans framställning.

Ett gott exempel på den med åren allt finare nyanseringen är hans olika sätt att karakterisera Ola Hansson. I det resonemang om Ola Hansson och Victoria Benedictsson som inleder den stora essän "Den bergtagna" från 1929 finner man att Algot Werin betraktar dem just som skåningar. Han skriver till exempel: "Av den humor som är en av beståndsdelarna i skånskt lygne ägde hon ett rikt mått, han så gott som ingenting alls." Jämförelsen förs vidare så att Victoria Benedictssons medvetenhet och verklighetsnärhet ställs emot Ola Hanssons mer vegetativa och drömmande hållning. "De avlägsnade sig mer och mer från varandra, och divergensen blev helt uppenbar när Fru Marianne och Sensitiva amorosa samtidigt sågo dagen", skriver Algot Werin här, och fortsätter: "Det är ur flera synpunkter – litteraturhistoriska, person- och folkpsykologiska – intressant att jämföra dessa två verk, som visa latituden inom åttiotalet, men också inom skånsk diktning överhuvud, där det robusta och det ända till sjuklighet finkänsliga kan framträda sida vid sida" (*Svenskt 1800-tal*, s 132-133). Passagen är intressant som tecken på att han resonerade i folkpsykologiska termer, men också på att det schablonartade låg nära till hands på tjugotalet.

1955 skriver han däremot så här; nu handlar det egentligen om Frans G. Bengtssons framtoning: ”I själva verket var han ju ett exempel, ett särpräglat sådant, på den förening av rusticitet och förfining som alltsedan Ola Hansson har kunnat iakttagas hos skånskfödda författare” (*Vandring kring en sjö* s. 184). Nu ser han alltså mer av det rustika hos Ola Hansson och finner blandningen av bondskt och raffinerat i *en och samma personlighet* vara kännetecknande för det skånska lynnet; de två egenskaperna ”bondskt” och ”förfinat” står inte längre ”sida vid sida” i två skilda gestalter. Den senare bilden är mer komplicerad, mindre förenklad, kanske även sannare, än den tidigare; och det är alltså ungefär samtidigt med den stora essän om Daniel Rydsjö som jag förut anförde, som han gör denna reflexion. Jag undrar om inte intresset för landsmålsdiktarna har fördjupat hans bild av det skånska lynnet, bort från den mer schablonartade mot en mer nyanserad uppfattning.

Den litterära traditionen. I Algot Werins arbeten finns en klart skånsk huvudlinje i valen av objekt. Dessutom har han på flera ställen pekat på sambanden mellan de författare som han kände som sina och tecknat antydningssvis den skånska tradition som han också urskilde i de planer jag har nämnt.

När Algot Werin skrev sin doktorsavhandling om Almqvist var det om den liberale Almqvist, den Almqvist som besökte Skåne och Köpenhamn och som var Thomanders, Ahnfelts och Wieselgrens vän. Det skånska är inget huvudnummer i doktorsavhandlingen, men att Almqvist fick många av de liberala impulserna under sina expeditioner söderut står klart i boken. Algot Werin skrev sedan om Tegnér – och särskilt om Tegnér som skald i Lund, åren fram till 1826 – i det stora arbetet 1934. Hur väl han kände hela den romantiska perioden känner man starkt vid omläsning av den koncentrerade, suveräna framställningen från 1974. Där ser man också hur angelägen Algot Werin var att dra förbindelserna från Tegnér till Vilhelm Ekelund, den diktare som han kände bäst av alla och väl kände för framför andra. De två vackra volymerna om Vilhelm Ekelund lade en grund för Ekelunds synen i senare Ekelundforskning. Här når Algot Werin väl högst som litteraturhistoriker genom den harmoniska avvägningen mellan liv och dikt, genom den sobra stilen och genom den skickliga hanteringen av de

litteraturvetenskapliga perspektiven. Att det också har blivit en bok som förlagsmannen Werin kunde vara belåten med kan man gott tillägga.

Det var också Tegnér och Ekelund som han på andra, praktiska, sätt såg till att gynna genom organisationsinsatser i Tegnér- och Ekelundsamfundet. I Tegnér och Ekelund såg Algot Werin naturligtvis de två mest betydande diktarna i den skånska traditionen, men kring dessa två lägger sig ett intressefält av skånska författare som han behandlade gång på gång om än inte i bokens utförligare form, som Victoria Benedictsson och Ola Hansson, Hans Larsson och Daniel Rydsjö. Därtill kommer recensioner och essäer om många andra: Gabriel Jönsson, Frans G. Bengtsson, Fredrik Böök, Nicolovius, Arnold Norlind, Tristan Lindström, Karl Ragnar Gierow, Ernst Norlind, Nils Ludvig, för att inte nämna andra.

I slutet av minnesteckningen över Arnold Norlind från 1929 skriver Algot Werin att Norlind sluter sig till

en rad skånska författare – Ola Hansson, Hans Larsson och Vilhelm Ekelund – som med alla olikheter ha något gemensamt. När man hör att han i många år samlade material till ett arbete, som skulle heta 'Själens resa', och fördenskull studerade indisk och grekisk mystik, Dante o.s.v., och när man läser den dikt, "Psyke", som inleder "Skapande liv", kan man inte undgå att tänka på Ola Hansson som också diktade och grubblade över Psykegåtan. Norlinds meditationer ha samma grundton som Hans Larssons; med sitt klara tänkande och sin själsliga harmoni kommer han denne nära. Med Vilhelm Ekelund slutligen har han inte bara litterära intressen gemensamma (t.ex. Hölderlin). En boktitel som "Från min veranda" är av samma karaktär som Ekelunds "På havsstranden". Det som den senare talar om med storhet, förtvivlan och trots, därom talar Arnold Norlind stilla och lyckligt. Han ägde verkligen Charis och Sofrosyne, glädje och sinnesro.

Det är Algot Werins egen bana genom den skånska litteraturen som här får sina enslinjer utlagda. Det som handlar om själens odling, om reflektion och meditation är de första riktpunkterna. Naturlyriker som Ekelund och Ola Hansson var tidigt viktiga för honom, tydligen därför att deras dikt är reflekterande och meditativ. Natur- och landskapsskildringen får förnyad uppmärksamhet mot femtio- och sextiotalen inte minst genom inspirationen från Carl Fries som jag förut berörde. Essäistiken som genre kom tidigt att stå i förgrunden för hans intresse, också som hans egen uttrycksform, som en genre med tankens och det lugna sinnets lagom stora mått. Men intresset vidgades och berikades så att även det berättande, realistiska, folkliga, fick plats, åtminstone vissa typer. Det är då betecknande att en es-

säroman som Hans Larssons *Hemmabyarna* är viktig för honom, och att han så högt värderar Daniel Rydshjös ”sävliga”, ”meditativa” och filosofierande verk.

I två uppsatser, ”Skånsk hellenism” från 1948 (omtr. i *Utfärd och hemfärd*) och ”Slättens diktare” från 1960 (i *Svenska Turistföreningens årsskrift*) gjorde han mer sammanhängande framställningar, där man tydligt kan se att den litteraturhistoriska idén inte var övergiven. I uppsatsen om skånediktarens förhållande till den klassiska grekiska poesi och tänkande följer han en smal men viktig linje från Tegnér och Ekelund till Hjalmar Gullberg, Ivar Harrie och Sigfrid Lindström. ”Slättens diktare”, som stod i Turistföreningens årsskrift, har vidare perspektiv, och här känner man mycket väl ambitionen att se samband, söka förklaringar, peka på sociologiska och ekonomiska förutsättningar – alltså sådana grepp som är litteraturhistoriens grundläggande. Han pekar till exempel på de olika ståndens insatser:

Den skånska adeln har spritt en viss glans över landskapet, men litterärt och överhuvud kulturellt har den inte haft mycket att ge. Borgerskapet i de större köpstäderna har inte heller haft så mycket att säga. Det är präste- och bondestånden som har varit de egentliga kraftkällorna.

Han behandlar utförligt den lyriska landskapsskildringen, ett huvudtema i hans syn på den skånska dikten – den här uppsatsen har väl kommit till samtidigt som Ekelundvolymerna där landskapet spelar en så stor roll. Han har nu plats också för landsmålsdiktarna, Nils Ludvig och Daniel Rydshjö, men betonar speciellt att också de är knutna till Ringsjölandet. Det litteraturhistoriskt intressanta i Skånes öppenhet för ”det nyaste nya som kunde hämtas väster- och söderifrån” nämner han en passant, med tillägget: ”Vi fick en särskild skånsk symbolism, en utgrening av den kontinentala”. Och han kan bara antyda närvaron av diktare ”vilkas diktning inte är rotad i jorden”, men ändå är skånska - han erinrar ”om Hjalmar Gullberg och Gustaf Hellström, stadsbarn från Malmö och Kristianstad, och om Frans G. Bengtsson från Tossjö i N. Åsbo, den ende diktaren från Skånes nordskogar.” Han slutar med att från detta säga ”det finns fler linjer i det skånska litteraturlivet än det som här har följts” - jag tar det som en antydning om att de linjerna kanske inte låg honom fullt så varmt om hjärtat som den han just dragit upp.

De linjerna, och många andra, är det som vi skall försöka teckna i den skånska litteraturhistoria som Algot gärna hade velat skriva; när vi arbetar på projektet är det i full vetskap både om att han hade en vision av det och om att han själv, för oss, genom sitt skriftställarskap och genom sin verksamhet i övrigt som förlagsman och organisatör, är en av de betydelsefulla länkarna i den skånska litteraturens tradition.

Per Erik Ljung
Hans Larsson, Algot Werin och Über allen
Gipfeln...

Ein gleiches.

Über allen Gipfeln
Ist Ruh',
In allen Wipfeln
Spürest Du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur! Balde
Ruhest Du auch.

Vi är ju på många sätt en ganska ansenlig skara här. Och internationell är den också. Men så vitt jag kan se finns här ingen norrman. Så jag kan kanske tillåta mig att börja med en "norgehistoria". Den berättas av filosofen och estetikern Hans Larsson i en liten uppsats om Goethes "Über allen Gipfeln", som står att läsa i *Litteraturintryck* (1926).

Jag råkar minnas en morgon när jag bland andra resande stod på stranden nedanför Kinnekulle och såg ut över det lugna vattnet, där icke en krusning förmärktes så långt man kunde se — ett oförgätligt ögonblick av stillhet och sol. En yvhårig österrikare stående på en sten ute i vattnet, hördes utbrista, liksom för sig själv: Diese Ruhe, diese schöne Ruhe... Och någon anmärkte att ett så stort vatten i stillhet ser man icke annorstädes, icke i insjöar, ty de äro för små, icke vid havet, ty det ligger aldrig jämnt nog.

Ja, kom det då, på käck norska, naar det ikke blæser, så blir det jo stille.

Mannen var kanske arg och må vara ursäktad, säger den nästan alltid älskvärde Hans Larsson. Men där har vi annars de två uppfattningssätten: i den ena, som den nyktre norrmannen står för, är man tillfreds med "blott rapporten", i den andra, här representerad av den suckande österrikaren, lägger man större vikt vid att på ett eller annat sätt ge uttryck åt en övermäktig upplevelse av naturen, eller åtminstone antyda med en suck att den inte går

att beskriva. Att österrikaren kan te sig patetisk (mer känsla än ord) och norrmannen ironisk (mer ord än känsla) är en annan sak. Vad Hans Larsson vill diskutera är naturligtvis möjligheterna att tala om det extraordinära i estetiska upplevelser. Att han därvid väljer sitt pedagogiska *exemplum* från det naturskönas område är bara väntat. Man behöver inte ens söka förklaringen till det i filosofens självklara förankring i den tyska estetiken hos Kant och Schiller. Det var — och är väl? — en icke ifrågasatt schablon att upplevelser av det natursköna föregår och övergår alla andra former av skönhetsupplevelser och därför blir den självklara jämförelsegrunden för estetiska resonemang. Österrikaren och norrmannen betecknar i de sammanhanget extremerna. Låt oss tänka oss österrikaren som anhängare av någon variant av *Lebensphilosophie* och vag irrationalism, någon av dem som Georges Lukács spårar upp i *Die Zerstörung der Vernunft*. Sådana har nämligen också i övrigt nyktra svenska lyrikteoretiker flirtat med. (Till min relativa bestörtning såg jag t ex för några år sedan att en av mina favoriter, Hans Ruin, i *Poesins mystik* (1935), intresserade sig för en figur som Ludwig Klages). Norrmannen är naturligtvis en hopplös positivist, en modern ande visserligen, men en som inte har många poäng att hämta just här. De andra i sällskapet — svenskar, gissar jag — trevar sig sökande fram där emellan, söker efter de rätta orden och kanske efter själva betingelserna för upplevelserna... ”Och någon anmärkte att ett så stort vatten i stillhet ser man icke annorstädes, icke i insjöar, ty de äro för små, icke vid havet, ty det ligger aldrig jämnt nog”. Det är både klokt och vackert sagt.

Kanske var det sagt av en *nykantian*. Sådana fanns det nämligen gott om i Hans Larssons generation. Nykantianismen finns i olika varianter, både till höger om Hans Larsson, hos en kritiker och litteraturforskare som Fredrik Böök, och till vänster om honom, hos ateisten, socialisten och lyrikälskaren Bengt Lidforss. När Lidforss recenserar *Elegier* av den unge Vilhelm Ekelund 1903, så talar han tidstypiskt om de metafysiska behoven, som ingalunda är utdöda med de kristna dogmernas sammanbrott, utan som kan tillfredställas — ” i det paradis, som heter skönhetens rike”. 1906 avslutar Fredrik Böök en recension av *Hafvets stjärna*, av samme poet, med att säga: ”I en tid då dogmerna dö, gråter själens hemlösa längtan i hans underbara dikt”. Böök och Lidforss skulle ju senare att komma bli ideologiska och politiska motståndare. Men här, i resonemangen om dogmernas död

och de religiösa behoven, finns en förbindande länk. Den finns just i nykantianismen, det må vara i en precis filosofisk mening eller som en mer utvattnad ideologi, den enligt Rolf Lindborg "fega" åskådning, som säkrar såväl kausalitetstänkandet, och därmed den vetenskapliga världsbilden, som de metafysiska behoven och förekomsten av fenomen "som vi inte kan veta något om". Det är här Fredrik Böök och hans vänner (Albert Nilsson, Ernst Wigforss och Hans Larsson) har sin idémässiga hemvist. I sin självbiografi *Rannsakan* (1953) kallar Böök det för "den kritiska idealismen". Från den positionen kan Böök presentera nykantianer och kritisera både Marx och Hegel i *Bonniers illustrerade litteraturhistoria* (del V, 1931, s 4, 94, 102—9). Då är det den empiristiska sidan i den kritiska idealismen som kommer till tals — i andra sammanhang får den idealistiska sidan tala, t ex i en stor recension av Erich Auerbachs *Mimesis* (1947). Auerbach får en eloge för att han inte har gått för långt i sin skildring av hur konsten betingas av materiella sammanhang. När man betraktar det litterära skeendet *sub specie aeternitatis* försvinner nämligen frestelsen att överskatta betydelsen av förändringar; det gäller för det som är värdefullt och evigt giltigt att det kan förverkligas på varje punkt av utvecklingen!

Men framför allt gäller det för det religiöst estetiska livet, för konstverket: skönheten, visdomen, kvickheten, behaget, godheten och förfiningen, känslans renhet och äkthet, linjens storhet och uttrycksfullhet, formens magi är absoluta värden mitt i tillvarons gränslösa relativitet och de kan uppnås under alla tidsåldrar, under de mest skiftande förutsättningar, de hör till frihetens rike mitt i den historiska nödvändighetens hårda värld. Det var kärnan i den Goethe-Schillerska esteticismen, och det finns ingen materialistisk historieuppfattning som kan vederlägga den.

Basta.

Bööks estetik — med front både mot den platta naturalismen och mot olika arter av alltför eterisk esteticism — ger ett visst manöverutrymme. Han kan uppträda både som den som kräver mer empiri och *Wissenschaft* i de litteraturvetenskapliga studierna och som den fingertoppskänslige esteten, den som kräver att man som "versälskare" intuitivt ska kunna fatta diktens — och via den diktarens — *kärna*, diktens fundamentala känsla och diktarens personliga väsen. I en berömd analys av Tegnér's *Flyttfågglarna* finner Böök efter en estetisk analys av rytm, bildväxlingar och cirkelkomposition själva uppslaget till dikten i en passage i Schillers *Wilhelm Tell*.

Men själva växtgrunden finner han i Tegnér's innersta stämningsliv, som också gestaltas i andra dikter från samma period. Känslan av befrielse har sedan förlösts genom kontakten med den Kant-Schillerska estetiken. *Flyttfåglarna* speglar ”hela den idékrets varmed Tegnér var förtrogen, hela det stämningsliv han levde i. Dikten är blott en lite droppe därav, men i droppen kan analysen uppvisa detsamma som finns i havet, varken mer eller mindre”. Det är så central-lyriskt det kan bli, om man som den schweiziske skandinavisten Walter Baumgartner vill avtäcka ett helt föreställningsmönster kring det begrepp — centrallyrik — som vi i Skandinavien tycks vara ensamma om att använda (tyskarna använder inte begreppet men har liknande föreställningar om det). Och samtidigt drar det hos Böök åt två håll: mot det historisk-positivistiska (med komparativa och genetiska synpunkter) och mot det estetiskt-intuitiva. Det är — som Carl Fehrman har visat — Gustave Lanson versus Henri Bergson, i det franska sammanhaget (och Böök hörde dem båda i Paris). Det är Henrik Schück versus John Landquist i Sverige (och Böök bråkade med båda). Och det är *Kathederswissenschaft* versus *Lebensphilosophie*, Scherer mot Dilthey.

Tillfälligt ”segrar” den intuitiva sidan i Bööks *Svenska studier i litteraturvetenskap* (alltså inte litteratur-”historia”!) (1913), där han deklarerar:

Att tränga till den levande kärnan ett diktverk är en akt av intellektuell sympati, av intuition. Den rent rationella uppfattningen för oss icke längre än till de yttersta tecknen och lämnar oss i sticket, då det gäller att fatta, förstå och tolka det liv som i dess yttre tecken söka sig en uppenbarelseform. Varje kritisk värdering, som icke föregåtts av ett förbehållslöst inlevande i diktverket stannar vid en rent mekanisk granskning, som ur djupare estetisk synpunkt är värdelös.

Men ståndpunkten försvaras ingalunda in absurdum. Tio år senare intog Böök, som Carl Fehrman formulerar det, en mer ”ekumenisk” och ”konciliant” hållning i förhållande till komparatisterna. I den konkurrensen ville han helt enkelt vara *bäst*.

Jag har velat nämna Böök därför att svängningarna syns så tydligt hos honom. Dessutom finns här en rad intressanta förbindelser på det personhistoriska planet. Hans Larsson besöker Theodor Lipps i München och brevväxlar med honom. Fredrik Böök är elev hos Hans Larsson, som har ett *eget* intuitionsbegrepp, i konflikt med Bergsons. Algot Werin är elev hos Hans Larsson, när denne går igenom Bergsons ”Matière et mémoire”

1914-1915, och han går hos Fredrik Böök, när Böök är som mest upptagen av Bergson och Dilthey. Böök söker allianser med danska, ”tyskt” orienterade litteraturhistoriker i front mot uppsvenska *hard-core* komparatister. Werin och Larsson skriver båda om Goethe...men från delvis skilda utgångspunkter.

Från detta rätt oklara fält av idéer kring sekelskiftet utgår en inspiration som verkar in i våra dagar. Här finns förmodligen en *missing link* mellan å ena sidan den 1800-talsestetik, som Walter Baumgartner har visat ligga bakom framväxten av hela tankefiguren kring centrallyrik, d v s tanken att det finns något centralt i litteraturen, lyriken, och att det i lyriken finns en central lyrik, som går rätt in i centrum av det mänskliga, och å andra sidan det faktum att det centrala i budskapet kring central-lyriken fortfarande återfinns i vår tids handböcker och standardverk. När Algot Werin i *Svensk uppslagsbok* ska bestämma vad lyrik är, så är det självklart ”det poetiska uttrycket för en känsla el. stämning”. Lyriken ”är personligt inspirerad, subjektiv och intim; den är bekännelse”. Formuleringarna kommer tillbaka hos en senare generation, hos Gunnar Hansson i *Svenskt litteraturrexikon* och Peter Hallberg i läroboken *Litterär teori och stilistik*, båda gissningsvis stärkta av Emil Staiger. Det rörde sig om en generation av litteraturhistoriker av stort format, med stor bildning och en betydande *impact* på elever och blivande lärare. Flera av dem verkade också som kritiker och bidrog på olika sätt till den litterära normbildningen.

Så, låt oss återvända till Hans Larsson och hans rese-sällskap. Gemen-samt för dem alla — utom möjligen norrmannen — är att de är *tagna*. De är tagna av den sköna naturen. Och kritikerna, litteraturforskarna, vi alla, är tagna av den centrallyriska dikten, som i sin tur är tagen av tillvaron eller stunden eller sig själv. Det är postulatet. Och så blir det forskarnas eller kritikernas uppgift att försöka förklara hur det kan komma sig att diktaren har kunnat formulera dessa skälvande rader; eller — alternativt — att förklara hur dessa rader kan komma att påverka oss till den milda grad de faktiskt gör. Det finns väl anledning att kritiskt granska dessa föreställningar om dessa ’centrala’ ting, om det ’centrala’ mötet mellan subjekt och omvärld som kommer till uttryck i lyriken, om sammansmältningen emellan dem (hos Emil Staiger) eller brottet mellan dem (hos Theodor von Adorno) etc. Kanske har de blockerat för andra synsätt och för andra typer av lyrik; den

reflekterande, argumenterande, didaktiska lyriken har kommit att te sig inte bara mer perifer än den centrala centrallyriken utan också i någon mening *lägre* än den riktiga, *höga* centrallyriken. Möjligen får tankefiguren också en *antimodern* funktion. Det är en av Walter Baumgartners poänger, han talar till och med om en "Dysfunktionalität des Begriffs Zentrallyrik" visa vi den modernistiska dikten. Men om inte kritiken av central-lyriken ska bli till en *central-kritik* av känt märke, så kan det finnas anledning att söka upp eventuella motsättningar och nyanser i synen på det centralt lyriska i den tradition jag har skisserat.

Några sådana kan man finna i Algot Werins "Tre Goethe-dikter kommenterade av Hans Larsson", publicerad i *Insikt och handling*, den skriftserie som ges ut av Hans Larsson-samfundet i Lund. Artikeln publicerades i seriens åttonde volym 1970 och kom att bli det sista som Algot Werin skrev med anknytning till Goethe. Goethe var en livslång följeslagare; i bibliografin över Werin skrifter kan man se att han recenserade Goethe-litteratur redan 1924 och sedan återkom till honom gång på gång, kulminerande med den stora *Goethe — lyrikern* (1967). Meningen var också att den skulle komma i tysk översättning: *Goethe — der Lyriker*, på L. Stiehm Verlag, Heidelberg 1973, ett projekt som aldrig kom att realiseras.

Otto Oberholzer, som strax efter andra världskriget var tysk lektor i Lund och god vän till Algot Werin hade förmedlat kontakten med det ännu existerande förlaget, som bland annat ger ut litteraturvetenskapliga studier och äldre litterära texter. Boken översattes av Wolfgang Butt, numera professor i germanistik i Wien. Troligen bedömdes verket, skriver Butt i ett brev, med dess inlevande framställning och vördnadsfulla sätt att närma sig Goethe, som mindre gångbart i de dåvarande litteraturpolitiska konjunkturen; detta trots att Algot Werin redan hade stött projektet med ett översättnings- och tryckningsbidrag som var väsentligt högre än det honorar som översättaren hade fått.

De tre dikterna i Werins studie är "Prometheus", "Im ernsten Beinhaus" och "Über allen Gipfeln"; den sistnämnda tas upp i samma uppsats som den där norgehistorien berättas

Vi är väl underrättade om tillkomsten av dikten, vi känner tidpunkten och rummet och Goethes berömda brev till Charlotte von Stein, där stämningen återges på prosa, från den kväll eller natt, då poeten skrev ned sin

dikt med blyerts på hyddans brädvägg. Allt detta hjälper oss att förstå dikten, skriver Werin. Men när Hans Larsson gick att analysera dikten, så bortsåg han programmatiskt från allt detta. Han hade blivit utmanad av sin vän litteraturhistorikern Albert Nilsson att verifiera sin intuitionsteori och sin analytiska metod på just denna dikt. Inte ens ryktet om diktens storhet kan förta diktens verkan, skriver Hans Larsson: "När de första orden anslås så är stämningen där. Tid och upprepning ha ej avtrubbat den. Vad är det då i denna dikt som åstadkommer en sådan verkan?".

Både Werin och Reidar Ekner, som skrivit en avhandling om Hans Larssons syn på poesi, undrar över utmaningen från Albert Nilsson. Albert Nilsson borde ha insett det nära genetiska sambandet mellan Goethes dikt, den tysk-romantiska estetiken och Larssons teori, tycker Ekner. Och Werin tycker att Albert Nilsson borde ha förstått att Goethes dikt i själva verket var *Gefundenes Fressen* för den metod som författaren till *Intuition* (1892) och *Poesins logik* (1899) hade utvecklat. Kanske båda — Ekner och Werin — underskattar livskraften i den sympatiska, individorienterade litteraturförståelse som en äldre generation litteraturhistoriker tagit för given. Albert Nilsson såg det kanske som helt otänkbart att det skulle gå att bortse från allt det biografiska vetande som efter hand hade samlats kring Goethes dikt. En annan möjlighet är att Albert Nilsson — just som Hans Larsson själv — hade gjort sin utmaning i sann sokratisk anda: för att sätta igång Hans Larssons produktiva fantasi. Algot Werin ger i en beskrivning av sina lärare — i *Under Lundagårds kronor. Femte samlingen*, 1957 — själv ett roande exempel på hur sådant kunde gå till. Werin hade en termin följt Hans Larssons genomgång av Schillers "Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen". I något sammanhang hade Werin skjutit in något om ett föredrag av psykiatern Bror Gadelius och Larsson fick Werin att förklara vad man kunde mena med "schizofren"; om han själv redan visste det eller inte framgick inte. Det rörde sig, som Werin skriver, "om sokratisk visdom och enkel liberalitet, men också om pedagogisk taktik: han hade klart för sig att det vid dessa små försök till vetenskaplig debatt gällde att uppmuntra och inte slå ner". — Nå, det intressanta här är de ganska precisa invändningar som Werin har, både mot Ekner och mot Hans Larsson. Han har haft anledning att läsa sin dikt, och Hans Larssons analys, många gånger, och noga.

Mot Eknens uppfattning att både Goethe och Larsson utgår från den tyska romantikens konstuppfattning invänder Werin helt sonika att "något sådant som en romantisk estetik inte fanns vid den tid då Goethe skrev sin dikt".

Hos Hans Larsson ifrågasätter Werin om denne verkligen är konsekvent. Larsson utgår från den i *Intuition* framställda teorin om den intuitiva syntesen. Larsson hänvisar till sina egna ord: "De medel som tillhöra diktningens teknik låta alla hänföra sig till ändamålet att syntetisera. En metafor eller bild av vad slag som helst tjänar just till att sammangräpa ett större antal föreställningar än vi lyckas sammanpressa i ett, som vi säga, mera färglöst uttryck." Men, säger Werin, dessa ord är inte riktigt tillämpliga på just denna Goethe-dikt. Här finns inga metaforer och uttrycket är i själva verket ganska färglöst. Dikten är en situationsbild, med mannen, naturen och tystnaden. Här finns ingen utarbetad metaforik och ingen retorik; allt undervisande, förkunnande och all briljant fraserings är borta.

I princip är ändå Werin böjd att hålla med Larsson. I de enkla orden finns ett stort antal föreställningar sammangräpna. Man behöver inte ta fram dem, man känner att de finns där. De är samlade, säger Larsson, i "potentiellt rika, liksom laddade enheter". Det rör sig nämligen om "henider", ett begrepp som Larsson har hämtat från John Landquist, som i sin tur har det från Otto Weininger. Heniderna är "kinestetiskt" förankrade. Dikten suggererar vissa muskelförnimmelser, och det är på arten av dessa och samspelet mellan dem som ett konstverks verkan beror. Med en sådan kombination av logiska synpunkter — där intuitionen är att betrakta som "reflexionens högsta topp", snarare än något från intellektet helt artschild, som hos Bergson — och snarast fysiologisk empiri, hade Hans Larsson, som Carl Fehrman har visat, också gjort ett visst intryck på Theodor Lipps vid sitt besök i München 1900. "Ich finde bei Ihnen" — skriver Lipps i ett brev — "was ich auch bei Psychologen so selten finde, nämlich einen spezifischen psychologischen Sinn. Es ist gewiss so wie Sie sagen, dass die Sinnesanalogien nicht im Dasein eines die 'analogen' Empfindungen gemeinsam begleitendes Gefühl bestehen." Hans Ruin, som i mycket högre grad än Hans Larsson prioriterar den centrallyriska dikten i *Poesins mystik*, har för övrigt en liknande flirt med fackpsykologin. Ett helt avsnitt ägnas "Den kroppsliga genklängen". Och ett viktigt moment är vad man kunde

kalla 'den fallande bokens evidens', som kan avslöja när man har med en giltig centrallyrisk upplevelse att göra: "vem är inte förtrogen med, huru en bok kan falla ned i hans knä bäst han läser i den, och det inte av förströddhet eller trötthet, utan av ett helt annat skäl, av ett behov av vila i det som kommit över honom".

Goethes dikt är en suggestionsdikt, snarare än en associationsdikt. Det kinestetiskt suggestiva ligger i hållningen hos diktaren, Goethe själv, sådan han framstår i och genom dikten. Det ligger i rytmen och de snabbt framglidande föreställningarna som går samman i de innehållsrika *heniderna*. Vi får formligen anstränga oss för att hålla borta allt det märkvärdiga som diktens få meddelade fakta vill dra med sig. (Kanske just som den omtalade norrmannen i Hans Larssons resesällskap krampaktigt höll fast vid sina nyktra fakta). Också kunskapen om diktens tillkomst gör sig påmind. När vi läst dikten vidgas cirklarna från vad Goethe såg en kväll i jakthyddan på Kickelhahn, till att omfatta hela hans liv fram till den slutliga vilan i döden, och så till frågan om *människans* hela tillvaro.

På några få punkter finner Werin Larssons analys ofullständig. Rytmen, som tycks avpassad efter en naturlig andhämtning, allt det i dikten som vetter mot musiken, har han bara snuddat vid. Och om ordvalet har han bara sagt att ord som "stilla" och "tystnad" och "målet" smugglar in stämning i dikten. Det man får veta i dikten är, säger Larsson, att "det är stilla över höjderna, stilla i snåren, att fåglarna tystnat — och att målet är nära". Men, säger Werin, "målet" står det inget om i dikten — det har Hans Larsson läst in i slutorden; där står ju bara att vilan är nära. "Ordet 'målet' säger något annat, något mer än Goethe har sagt, velat säga." (Och man noterar — kanske lite småaktigt — att Werin även här, när han gentemot Larsson vill vara texttrogen och *intern* i sin analys, går tillbaka till Goethes *intention*). Werin har naturligtvis rätt i att Hans Larsson omedelbart börjar tolka, när han talar om att "målet" är nära. Det är väl hans hermeneutiska *habitus* som gör sig gällande. I *Goethe — lyrikern* återger Werin en annan sådan omedelbar tolkning. Det är Vilhelm Andersen som i *Litteraturbilleder* II (1906 och 1946) skrev att ett barn som hör dikten fattar saken så, att mannen har blivit sömnig likasom fåglarna och längtar till sängen — och även den vuxne kan nöja sig med att uppfatta dikten så. Men det gör naturligtvis varken Andersen eller Werin. Och jag vågar inte spekulera i hur Werin kunde ha reagerat

på en annan omedelbar, hedonistisk tolkning som den hyperstrukturalistiske signaturen Lektor Laale (i *Information* 7-8/1 1989) ville pröva gentemot en "morbid" läsning av Odense-litteraturforskaren Johan de Mylius som kommenterar dikten i *Sprog og følelser. Modersmål-Selskabets årbog 1988*. För de Mylius kommer dikten att handla om dödslängtan. Men, säger Laale, varför duger det inte med att..."Farmand har ugen igennem haft en streng tid på kontoret eller instituttet, men nu er det Wochenende og han kan slappe af ved sommerhuset oppe i bjergene. Han står og beundrer solnedgangen inden han skal ind og se dyner, og nedfælder så sine livsstimulerende, behagelige indtryk på et stykke papir han tilfældigt har ved hånden"?

Werin är inte särskilt sträng i sin korrigerande, strikt empiriskt orienterade polemik. Viktigare är rörelsen åt andra hållet, ut mot intuitionen och inlevelsen i dikten som sådan. 1966 hade Werin i en översikt över nordisk Goethe-litteratur polemiserat mot några tankar i den finske Goethekännaren V. A. Koskenniemi "Goethe-Probleme". Koskenniemi hade där talat om behovet att distansera sig från Goethes biografi i studiet av hans texter. Werin värjer sig mot den tanken, bland annat med den lite kuriösa invändningen att Goethe " — was Koskenniemi betont — nicht ein objektiver, sondern ein subjektiver Dichter war". När Werin i ett föredrag — som återfinns bland hans *Efterlämnade papper* (5:55) i LUB — tar upp problemet, gör han en liknande markering en bit in i en analys av dikten; varför ska vi *avstå* från de biografiska upplysningar vi har, frågar han, som om han vore en aning pressad av femtiotalets nykritiska krav på interna diktanalyser. I ett otryckt kåseri om "Vandrarens aftonsång" med rubriken "Ren poesi" tycks han också efter en rundvandring bland kortdiktens mästare (Bo Bergman, Runeberg, Gellerstedt och Gullberg) ha gjort en metodisk kommentar till de många analyser som har gjorts av dikten. När Werin talar om musiken i dikten — och refererar till Anders Österling, Vilhelm Andersen, Hugo von Hoffmanstahl, Fritz Strich och andra som har behandlat diktens musikaliska kvaliteter — kan man se litteraturhistorikern sträcka sig långt — åt det estetiska hållet, in bland de stora estetiska gåtorna: "Mer skall inte sägas härom. Att på denna punkt komma vidare i analysen och så ytterligare söka klargöra diktens poetiska verkan är svårt. Det är som att söka komma underfund med poesins hemlighet. Något sådant kan Albert Nilsson ha

tänkt och antytt i sitt samtal med Hans Larsson.” Och i närheten av sådana stora, spekulativa frågor har Werin uppenbarligen färdats, även om han i sina egna skrifter har förhållit sig försiktig. Kanske tyckte han själv då och då att han hamnade i vetenskapligt pedanteri och utanverk. ”Den första avdelningen”, skriver han i en recension av Klara Johanssons *Det speglade livet* i *Ord och Bild* 1926, ”heter Goethe-läsning och rör sig bl. a. om Werther och Iphigenia, Vandrarens aftonsång och Valfrändskaper. Ovanpå det professorliga pedanteri vilket Goethe på senare tid varit utsatt för känns det mycket behagligt att läsa dessa studier”.

Werins av mig extrapolerade polemik mot Hans Larsson är verkligen av det mildare slaget. Han kunde ha varit strängare. Ty läser man Hans Larsson noga kan man se honom både som en veritabel receptionsteoretiker *avant la lettre* och som en rätt ohämmad lust-läsare. Han är ute efter att belysa ett teoretiskt spørsmål, men han släpper verkligen loss, när han slår på sin subjektiva apparat för att exemplifiera vad som händer när föreställningarna i heniderna expliciteras. Lyckligtvis blir det också mindre av fysiologisk *kitsch* än det verkar ha varit hos Weininger. Där Werin och andra i första hand ger diktens genes i form av biografi, idéhistoria och litterära kontexter, tycks Larsson till en början uteslutande vara intresserad av diktens verkan. Man lockas att parafrasera Hans Larsson en smula, då han i en minnesteckning karakteriserar filosofkollegan Axel Herrlin. Herrlin skulle aldrig fått lust att skriva en bok om ”Platon och vår tid”, medan däremot en sådan om ”Platon och *hans* tid” säkerligen under Herrlins händer kunnat växa ut till ett imponerande verk. Det är Werin som berättar detta i *En bok om Hans Larsson* (1945) och det samma kunde väl sägas om Hans Larsson själv, som ohämmat skriver om Goethe och *vår* tid, medan Werin skriver just ett imponerande verk om Goethe och *hans* tid (även om han nog gärna såg att det därifrån gick trådar in i vår tid och våra upplevelser av skalden).

— Var finns de många föreställningar som syntetiseras via diktningens teknik; det har man rätt att fråga mig, säger Hans Larsson. Det var sådana spørsmål han hade arbetat med i *Poesins logik*. I syntesen ligger både mångfald och enhet, påminner han om. Och föreställningarna behöver ingalunda träda fram i hela sin fyllighet. Det räcker med att de finns där, att man vet att man har dem, om man skulle vilja dröja vid dem. Det är just så

heniderna fungerar, och de kan också överföras genom rytm, mimik och kinestetisk förmedling.

Dikten är i första omgången mer kompakt än rik. ”Man ser en människa som stannar, vilar, man ser ett öga som står öppet mot aftonhimlen, hör en suck som är trött av möda, tacksam av frid.” Det är en bild som förmedlas av ord och rytm. ”Men nu börjar *heniderna* att glimma fram”, skriver Larsson, i ”väldig mängd”. Att läsa dikten som ren rapport blir allt svårare. Det är inte heller tal om rapporten *plus* känslan. Föreställningsinnehållet är ett annat. Det visar Hans Larsson med sin rad-för-rad-läsning, där han explicit vill avtäckta några av de möjligheter som *heniderna* ger. Inledningsraden ”Über allen Gipfeln / ist Ruh” ger inte bara en negativ ro, säger Hans Larsson, utan ”en upprepad, sig ständigt pånyttfödande”. Det är om man så vill en iakttagelse av en retorisk finess i Goethes förment ”oretoriska” dikt; hela Larssons ’metod’ är i själva verket retorisk, i den meningen att den tar sin utgångspunkt i diktens uttrycksmedel. Ordet ”Ruh” är tills vidare inte valoriserat, och ”ist” kan hänföras till flera olika ställen (”allen Gipfeln”) på samma gång som det gäller allesamman, helheten. Och Larsson fyller ut, i möjligheterna. ”Man måste gång på gång låta sin tanke sväva hän över linjen, vända om och ideligen förnya upplevelsen av bidande, lyssnande vila.” Filosofen är redan långt ute i landskapet och vid orden ”In allen Wipfeln/ spürest du / kaum einen Hauch” dras vi allesamman med:

Vi äro med inne i snåren och tillflykterna, som vore vi fåglar och flöge mellan löven. Och märk även här hur vi måste leva detsamma omigen som om vi aldrig kunde få nog. Vi måste ständigt på nytt övertyga oss om, att det är så stilla. Vad ha vi för glädje av själva nakna faktum! Vad är väl det? Ett mycket fattigt urval av vad som ryms i det fulla ögonblicket, tillräckligt för det praktiska behovet, liksom det är nog för kaptenen att vakten rapporterar vindstilla.

Sex gånger *vi* i fyra meningar! Det är naturligtvis Hans Larssons retorik. Men det är säkert också uttryck för hans djupt humanistiska övertygelse om att vi (!) på djupet är lika. Algot Werin pekar på saken i en recension av Hans Larssons bok *Gemenskap i Ord och Bild* 1933. Han nämner en fråga som sysselsätter Hans Larsson livet igenom — inspirerad av Plotinos och Emerson — ”Är vi en själ?”. Och han framhäver hur Hans Larsson hela tiden söker efter det gemensamma; t ex i ett samtal mellan två människor — då är det ju som om närvaron av en tredje gjorde förståelsen möjlig. Det

som Hans Larsson söker är en "filosofisk urupplevelse". "Det är också därför som han inte försmår att lära av lekmannatänkande och dikt; upplevelsen är däri åtkomligare och detta betyder mer än filosofisk erudition", skriver Werin.

Hans Larsson fortsätter sin kommentar till dikten, i *sitt* poetisk-kritiska språk:

"Die Vögelein schweigen im Walde. Det är tusental av bon i nattro; är rapporter om man så vill, men i oräkneligt tal, från alla skogens gömslen, från varje blad och gren, där de hägna vilan och liksom hålla andan för att icke väcka; och det är lika många människoboningar runtom i bygden som vi tänka oss — det är oss själva saken rör." Sedan bryter — i diktens sista rader — "analogiernas flöde alla dammar" och *symbolen* tar väldet. "Man står där överraskad. Det är som man förts bort från sin lilla värld och stode i en ny." Nu gäller det människans hela tillvaro och rent av — med titeln på en bok av Spinoza som Hans Larsson kommer att tänka på — "Gud, människan och hennes lycka".

Det är frestande att citera Hans Larsson. Det finns en de-centrerande kraft i hans prosa, som för honom — och oss — i allt vidare kretsar kring dikten och tillbaka till den. Han är så uppenbart en lust-läsare, i Roland Barthes' mening; han faller sin text i talet och låter sina associationer föra honom vida kring. Dikten öppnas för en spinozistisk läsning, utan att utesluta en kristen. Kant får leverera formuleringar kring de fall då det föreligger "en sådan mångfald av delföreställningar, att för densamma intet begreppsbe-tecknande uttryck står att finna". Och Goethes "Zueignung" från 1797, som beledsagar Faust, får blir ett illustrativt komparativt exempel. Där, tänker sig Larsson, fungerar minnena på samma sätt som i "Der Wanderer"; de tränger sig på — men i den dikten i succesiv, associativ ordning. Metonymiskt, skulle kanske en modern strukturalist säga, medan ordningen är metaforisk i "Über allen Gipfeln". (Ett nyktert korrektiv till hela *Einfühlung*-traditionen i diktens receptions historia finns för övrigt i Wulf Segebrechts stora materialsamling.)

Det gällde här "bara", säger Larsson, "att visa hur känslan och dess förändringar sammanhänger med ett cognitionsunderlag med motsvarande förändringar". Men *unterwegs* hinner han alltså säga en hel del annat. — Själva idén om diktens fullgångna syntes demonstreras bäst vid en jämfö-

relse med den ofullgångna. Den finner man nog i brev och dikter där man kämpar med att få fram det märkvärdiga i nattens stillhet och många präster har säkert letat ord för det symboliska i vandringen. ”Jag skulle vilja se hur många ord de därvid använt”, skriver Larsson. ”Flera sidor kanske än Goethe har rader”. Och det är sidor som är fulla av invecklade reflexioner. Var är de reflexionerna i Goethes enkla dikt?

De ligga där som en fällning vi icke längre behöva, men representerade äro de dock, och med dem de oändligt många som icke kunde komma med så länge varje föreställning för sig måste hållas i hand. De ha funnit sin enhet, liksom en mängd specialfall plötsligt få sin enhet i fysikerns formel. De behövas icke längre. Vi kunna lägga dem ifrån oss. De födas på nytt ur formeln när helst vi vilja. Diktens logik är nu icke bara formelns logik. Den är mindre och den är mer, men i det hela skulle jag fortfarande tro med Spinoza, att den poetiska enheten har del i den logiska, att intuitionens logik har del i demonstrationens.

Därtill är väl att säga att det ibland ska finnas någon som kan visa en formeln; det är vad Hans Larsson har gjort. Dikten blir så *central* i Larssons utläggning att den spränger den mer inskränkta centrallyrik-figuren. Diktens centrala ställning får den inte *qua centrallyrik*, utan i kraft av att poesin som sådan är en suverän reflexionsform, med alla diktens retoriska medel att åstadkomma den intuitiva syntesen, *reflexionens högsta topp*. Därvid blir inte heller själva centrallyriken, som genre eller dikttyp, särskilt prioriterad. Hans Larsson kan lika gärna skriva engagerat om Ibsen och Kierkegaard, eller om ”Prometheus” och ”Im ernsten Beinhaus” hos Goethe, för den delen. Uppsatserna i *Litteraturintryck* bör varkens läsas som recensioner eller inlägg i litteraturhistoria, skriver Larsson i sin efterskrift. Varken värderingen eller förklaringen är hans sak. Däremot är han ute efter det tankemotiv som en dikt rör sig om. ”Och sen frågar jag mig helt enkelt om tankarna äro värda att ta vara på och hur vi skola i vårt verkliga liv reda oss med dem.” Det är både enkelt och komplicerat, som program. Och trafiken går i båda riktningarna mellan filosofin och diktningen. ”I regel tänker jag mest på att medelst dikten belysa en filosofisk tanke, men denna kan ju ibland kasta ljus tillbaka över dikten.”

Nu kunde man misstänka att jag vore på väg att lansera Hans Larsson som något slags tidig Yale-kritiker, en föregångare till Paul de Man och Geoffrey Hartman och andra kritiker som har försökt att öppna väggarna mellan filosofi och litteratur, och mellan den litterära texten å den ena si-

dan och den kritiska texten å den andra. Det är nu inte alls min mening. Hans Larsson är och förblir naturligtvis präglad av sin tid och sin intellektuella kontext. Liksom Algot Werin.

Man kunde också tänka sig att jag vore på väg att framhäva Hans Larsson, på Algot Werins bekostnad. Det är inte heller meningen. Till finessen hos den försiktigare Werin hör estetisk sensibilitet — han har som få andra sett egenarten i Hans Larssons skrifter. Till det kommer en gåva som Susan Sontag framhäver som en särskild kvalitet hos Elias Canetti: en förmåga att beundra, som inte har något att göra med devot underkastelse, utan som snarare är ett led i en diskret, men beslutsam bildningsgång, ett sätt att förfinas de egna instrumenten. I flera olika sammanhang karakteriserar Werin Hans Larsson just som kreativ skribent. I skildringen av sina lärare i *Under Lundagårds kronor* (1957) kan han säga att Hans Larsson egentligen inte var någon man av stor lärdom. ”Han var författare och som sådan oavlåttligt produktiv. Han läste det han behövde och han läste långsamt, med noggrann eftertanke.” Första gången Werin skriver om Larssons *Litteraturintryck* — i en mycket flott översikt över samtida svensk (alias den gången framför allt: skånsk; det handlar om Böök, Österling, Albert Nilsson, Fredrik Vetterlund) essäistik i *Ord och Bild* 1928 — talar han om filosofens sätt att sky generaliseringar, hans lust att låta verkligheten bryta ett schema. Han har bevarat kontakten med livet i dess mångfald och ”han har en konstnärs blick för nyanserna i en karaktär och en utveckling”. Uppsatsen om ”Über allen Gipfeln” nämns inte här. Men metoden känns igen, från Hans Larssons rad-för-rad-genomgång av dikten. ”Läsaren får följa honom på vägen, han bjudes inte på en klart linjerad och avrundad essay utan får lyssna till en diskussion, ett omständligt sokratiskt samtal.[...] Hans Larsson har utbildat en helt personlig stil, som äger ett naturligt samband med hans sätt att tänka, och som visat sig brukbar inte bara för filosofiska och essayistiska utan också för vittra ändamål.”

De vittra ändamålen kom Algot Werin tillbaka till, bland annat i en artikel om ”Hemmabyarna som idédikter” i *Insikt och handling* I, 1955. Här rör han sig ännu närmare Hans Larssons skapande fantasi. Utgångspunkten är ett brev som Hans Larsson adresserade till Ivar Harrie, men som aldrig sändes iväg. Det trycktes i stället efter hans död i *En bok om Hans Larsson* 1945 och innehåller några hög-intressanta nycklar till Larssons egen este-

tik. Det handlar bland annat om hur fantasin frigjordes när han bröt med kronologin: det var först då, när han kunde se människorna inifrån, som det blev en "vi-bok", som det blev möjligt att stå mitt i vimlet. "Jag själv, i min kommunala person som jag säger, är mycket lite med — har jag för mig". Det är — tänker jag — en smula som i diktanalysen; också där bryts den analytiska diskursen och "vi" dras med — inte uppfattar man Hans Larssons läsning där som helt privat-"kommunal". Men han är där, påtagligt närvarande. I samma bok trycktes också några efterlämnade kommentarer till Hemmabyarna, som Werin lyfter fram. Där kan man se ett utopiskt drag i Hans Larssons estetik, tanken på en enhet mellan estetiskt liv och *apokastasis*, alla människors ursprungliga och slutliga godhet, *restauratio omnium*, en tanke som han genomlevt i Hemmabyarna. Vissa av fragmenten är mer än andra formelartade. I det tredje heter det suggestivt: "Så en teknisk teori. Livsandarna. Förkortningen." Werin för oss vidare in i hur anteckningarna kan relateras till Hemmabyarna. Men själv tar jag nu helt fräckt några av formuleringarna för komma till slut."Att få vara lika fri som en musiker. Att få tumla in ödena som toner", skriver Larsson. "Ingen skall [...] frångå mig denna andra värld, som är mig en lika naturlig och verklig, och som jag vill ha en genare, friare väg till — rätt att utan uppställning och arrangemang eller förberedelser och ursäkter gå omedelbart över till mitt under prosan". Det är väl så det går till, också i diktanalysen — mitt under prosan öppnas det vägar till denna andra värld. Från den stora världen vill han också ha rätt att vända tillbaka till "de jordiska kråkvinklarnas trevnad och till alla byarna och takskäggen och allt smått som passerar i gårdarna". Också det sker i diktanalysen: han tar oss iväg, långt bort i Goethes afton, in bland snår och buskar — och så tillbaka igen, till resonerandets lugna omisskännliga trivsamhet.

Kanske kunde man till och med få det att fungera som en liten allegori över litteraturvetenskaplig aktivitet när den är som bäst. Ut och in i den stora dikten — och så tillbaka till seminarierummets — relativa — trevnad.

Litteratur och källor

R. Arvidsson, *Algot Werin. En bibliografi*, Lund 1972

Walter Baumgartner, "'Centrallyrik' — ein obskurer Begriff im skandina-

- vischen Diskurs über Lyrik", *Edda* 1991:4
- Wolfgang Butt, brev till P E Ljung 3.11. 1992
- Fredrik Böök, *Svenska studier i litteraturvetenskap*, Stockholm 1913
- Reidar Ekner, *Hans Larsson om poesi*, Stocholm 1962
- Carl Fehrman, *Forskning i förvandling*, Stockholm 1972
- "Estetikens återkomst", *Vetenskapssocieteten i Lund Års-bok* 1987
 - "En oavslutad metoddebatt", *Humanismen som salt och styrka. Bilder och betraktelser tillägnade Harry Järv*, Stockholm 1987
- Peter Hallberg, *Litterär teori och stilistik*, Stockholm 1970 och senare
- Gunnar Hansson, "Lyrik", *Svenskt litteraturllexikon*, Lund 1972
- Jens Juhl Jensen ("Lektor Laale"), "Sprog og følelser", *Information* 7—8/1 1989
- Hans Larsson, *Litteraturintryck*, Stockholm 1926
- *Intuition*, Stockholm 1892
 - *Poesins logik*, Stockholm 1899
- Rolf Lindborg, "Filosofen Bengt Lidforss", *Lychnos* 1973—74, Stockholm 1974
- Per Erik Ljung, "Böök och Ekelund", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1979:4
- Hans Ruin, *Poesins mystik*, Stockholm 1935 (1961)
- Wulf Segebrecht, *J.W.Goethes Gedicht "Über allen Gipfeln ist Ruh" und seinen Folgen. Zum Gebrauchswert klassischer Lyrik. Text, Materialien, Kommentar*, München/Wien 1978
- Susan Sontag, *I Saturnus tecken*, Stockholm 1981
- Algot Werin, Efterlämnade papper (LUB), 5:55-57 Goethe
- *Goethe — lyrikern*, Lund 1967
 - "Goethe-Literatur im Norden", *Orbis Litterarum*, 1966
 - "Hemmabyarna som idédikt", *Insikt och handling*. Utgiven av Hans Larsson Samfundet, Lund 1955
 - "Lyrik", *Svensk uppslagsbok*, Stockholm 1947—55
 - "Lärare", *Under Lundagårds kronor*. Femte samlingen, Lund 1957
 - "Svenska essayer", *Ord och bild* 1933
 - "Svensk essaykonst", *Ord och bild* 1928
 - "Tre Goethe-dikter kommenterade av Hans Larsson", *Insikt och handling*. Utgiven av Hans Larsson Samfundet, Lund 1970

Bertil Romberg ”Han är lärd, läre han oss”

Algot Werin som lärare

Algot Werin blev professor i litteraturhistoria med poetik vid Lunds universitet år 1948. Jag läste då tvåbetygskursen i samma ämne och gick med andra nyfikna studenter upp på universitetets lärosal nr 2. Där höll den nye professorn en föreläsningsserie om Goethes lyrik. Jag minns från första gången, hur han läste upp dikten ”Die Nacht”, som börjar

Gern verlass’ ich diese Hütte,
Meiner Liebsten Aufenthalt [...].

Jag blev till en början överraskad, ty Algot Werins sätt att läsa upp dikten tedde sig torrt, taktfast och föga inspirerande. Men när han efter uppläsningen tog tag i dikten och började analysera och kommentera den, då blev åhörarna snabbt engagerade. Och detsamma gäller läsarna av den bok, *Goethe — lyrikern*, som nästan 20 år senare summerade resultaten av hans Goetheforskningar.

I sin avskedsföreläsning i maj 1958, som handlade om Vilhelm Ekelund och Goethe, anknöt Algot Werin till föreläsningsserien från 1948 och kunde konstatera, att Goethe kommit att utgöra ”mitt professorliga A och O”.

Vid detta tillfälle överräcktes också en festskrift, *En Goethebok till Algot Werin* där i stort sett alla den litteraturvetenskapliga institutionens lärare och några doktorander hade producerat sig.

Jag var på den tiden doktorand och hade avlagt licentiatexamen för Algot; förnamnet var nu det naturliga tilltalsordet. Under 1950-talets första hälft hade jag flitigt deltagit i Algots licentiatseminarier, som i regel hölls var 14:e dag och som ofta avslutades med eftersits på Storkällaren — en förträfflig vana. Algot presiderade vid supébordet med samma lugna auk-

toritet som vid seminariebordet. Samtalen var lärorika och underhållande på båda lokalerna.

Som tentator var Algot fordringsfull men behaglig. Hans tentamina kan närmast kallas för ett slags långa och lugna samtal, som i dubbel mening gav rum för eftertanke, men där han ändå mycket snabbt pejlade tentandens kunskaper. Han tog sig god tid och ändå gick tiden fort, där vi satt vid brasan i hans stora arbetsrum, tapetserat med böcker, i villan vid den fridfulla Gerdagatan.

Mitt avhandlingsämne — jagromanens berättarteknik — låg väl från början knappast inom Algots intressesfär, men som gammal van forskare kunde han säga om detta ämne som om de flesta andra, att ”mitt öga har sett mekaniken” och han stödde helhjärtat avhandlingsförfattaren och jämnade på allt sätt vägen för mig. Ett exempel bland många är följande. När Göttingenprofessorn Wolfgang Kayser, som var 1950-talets store och internationellt erkände Erzählforscher, gästföreläste i Lund, bjöd Algot hem mig tillsammans med Kayser och fakultetens stora elefanter och gav mig tillfälle att språka med mästaren inom mitt gebiet och ställa en rad frågor. Detta visar ett viktigt drag hos Algot, nämligen hans generositet och omtänksamhet. Det är sådant man aldrig glömmer.

Algot talade långsamt, men han tänkte snabbt. Han hade också ett minne som hårddisken i en dator. När jag i mitten på 1960-talet på allvar började syssla med Love Almqvists författarskap, var det en oskattbar tillgång, att Algot fanns kvar på institutionen efter sin pensionering. Han hade ju tidigt etablerat sig som framstående Almqvistforskare genom sin avhandling *C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen* (1923) och sina omsorgsfullt ederade volymer i den stora Bonnierska upplagan av Almqvists *Samlade skrifter*. Vi språkade ofta om olika problem rörande denne sällsamme diktare. Och Algot tog sig god tid också här. Det hade då gått mer än 40 år se’n han i sin forskning haft det väldiga materialet present. Och det var lika fascinerande var gång att uppleva, hur snabbt han aktualiserade Almqvistproblemen och Almqvistlitteraturen.

Almqvist kunde vid sådana tillfällen plötsligt komma mycket nära. Algot berättade hur han en gång på 1920-talet intervjuat biskop Thomanders då mer än 90-åriga dotter, fru Ida Warholm-Thomander, på det numera rivna Tuna slott. Hon hade som barn suttit i knät på Almqvist, när denne

bodde hos Thomanders hösten 1838, då han speciminerade för professuren i Lund. Hon hade också verifierat uppgiften, att Almqvist under flykten i juni 1851 sänt bud till Thomander, som då var domprost i Göteborg, och lånat pengar av honom. Och vad mera var: hon kunde också upplysa om att Almqvist hade betalat tillbaka pengarna. ”Det minns jag”. När Algot berättade detta, var det som om Love Almqvist plötsligt stått i rummet intill.

Algot kunde, när han så önskade, vara mycket dräpande. Vid ett styrelsemöte i Strindbergsföreningen i Lund deltog också Harald Elovson, den lärde litteraturhistorikern, som var en god och glad berättare. Som värmlänning var han med rätta stolt över sin vänskap med Tage Erlander och han dröjde gärna vid den. Vid supén gled av någon outgrundlig anledning samtalet in på högtidskläder och Elovson berättade, att han i yngre dagar ägt *två* frackar samtidigt. Och detta gjorde, att han en gång vid en akademisk festlighet här i Lund kunde låna ut den ena fracken till en god vän. Hunnen så långt gjorde Elovson en välberäknad konstpaus och så kom poängen: ”Han hette förresten Tage Erlander”.

Algot tyckte väl, att Elovson spred för mycket rökelse över sin frack och Erlander. Han grep ordet och inventerade sin egen garderob. Algot hade visserligen aldrig själv haft två frackar på en gång, men han hade faktiskt haft två svarta frackvästar. Och det hade kommit väl till pass vid en promotion, då han kunde låna ut den ena av västarna till en person, som skulle promoveras till hedersdoktor. Algot gjorde en välberäknad konstpaus och höjde budet: ”Han hette förresten Thomas Mann”.

Jag började med att tala om Algot och Goethe och jag slutar nu med att tala om Algot och Thomas Mann, som ståtade i Algots svarta frackväst vid promotionen i Lund 1949.

De båda tyska diktarna var aktuella i Lund detta år. Det var 200 år se’n Goethe föddes, och Thomas Mann blev som sagt hedersdoktor.

I sitt tal till Thomas Mann vid promotionsmiddagen gjorde Algot många jämförelser mellan Thomas Mann och Goethe och slutade såhär: ”Thomas Mann har under sin långa levnad lärt mycket och han har mycket att lära oss. Man har rätt att säga om honom som om Faust:

Doch dieser hat gelernt.
Er wird uns lehren.

eller i Viktor Rydbergs översättning:

Dock denne han är lärd,
läre han oss.

Dessa ord passar också väl in på Algot själv. Han var en lärd man, som hade mycket att lära ut, och han var en vis man, som hade mycket att ge. Sådan minns hans elever och vänner honom: den eftertänksamme lärde med det ljusa lynnet och den vänliga, forskande blicken.

Sven Christer Swahn
Algot Werin, 100-årsdagen

Vi gick mellan knarrande träd, över stelfruset gräs, från Kungshuset bort mot Gerdagatan, och plötsligt sade han, med ett mellanting av fråge- och utropstecken efter namnet: Frese!?

Och gick några steg. Jag var inte alldeles säker på att det var träden som knarrade i blåsten. Det var alltid uppbyggligt att höra honom tänka; och tankesäden, när den väl kom fram, var det verkligen inget fel på. Jag svarade slutligen: Ja, han är intressant. Och därmed avgjordes på flera sätt mitt liv.

Till höjdpunkterna hörde krocketpartierna långt uppåt drakabyggen och tassemarker, på en höjd, längs en sjö, vid det alltför vackra näset. Han var som i sin undervisning stilla men oblidkelig när han spelade. Vi utbytte exempel från litteraturen beträffande denna märkliga nästan kinesiska idrott: Att spela krocket med motspänstiga fåglar som klubbor, i gott sällskap med Alice in Wonderland. Nabokovs Pnin, som förvandlas till sannskyldig demon när han väl släpps lös på en krocketplan, och givetvis H. G. Wells dystra ”Krocketspelaren”, med sina visioner om neanderthalmänniskans supremati något av det märkligaste han skrivit. Så skildes våra vägar tills jag för några år och nätter sedan noterade följande: ”Jag går runt sjön uppåt Algots gamla marker, samma promenad som han skrivit så vackert om i sin minnesbok. Då kommer han själv fram till min sida, med krocketklubban under armen, död och gemytlig, och frågar bryskt men vänligt vad vi sysslar med nu för tiden. Jag skriver, svarar jag. Som vanligt. Och Sigbrit kämpar med sin doktorsavhandling.

Javisst! säger han beslutsamt. I år skall hon vara färdig.

Och han drämmer till klotet så att gnistor av masur står som levande ord mot drömmens spända himmel.”

Det var sista mötet

I serien

ABSALON

**Skrifter utgivna vid Litteraturvetenskapliga institutio-
nen i Lund**

har hittills utkommit:

1. *Moderna klassiker. 16 föreläsningar om texter från vår tid*, 1992.
2. Inga-Lisa Petersson, *Studier i Läsebok för folkskolan. Läseboken och den svenska industrialiseringen. Fraktur eller antikva? Om tryckstilar i pedagogisk litteratur 1842-1889*, 1992.
3. Algot Werin. *Från ett seminarium kring hans liv och verk*, 1993.